

12 / 5+6



# HIEDIM

*TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR OVERMAAS*

# HEEM

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR OVERMAAS

Uitgave : Langohr-Veltmans-Vreuschemen Komitee  
Melkerijstraat 35, HALLE (Brabant), België

Postcheck : 5202.51

Telefoon : 02/56.76.54

Abonnement 150 Fr.p.jaar  
Het gewoon nummer 25 Fr 12° Jaargang  
Het dubbel nummer 50 Fr Nr. 5 en 6  
(voor België en Nederland) Sept.-Dec. 1968

## I n h o u d

	Blz.
<u>De Markt van Aubel</u> (XI) Bedenkelijke praktijken J.v.V.	2.
Ordonnance de Sa Majesté du 20/12/1771 (fotocopie)	4.
<u>Aus dem Leben hiesiger Bauern</u> . Gedenkbuch F.Cool 1736	
III. Aus der Franzosenzeit-Die brabantse Revolution.L.Teller	6.
<u>Ten tijde van pastoor Kallen</u> (2) Just. Ansay.	10.
<u>La descendance d'Augustin de la Saulx de Gulchen</u> (1734-1805) Dernier wautmaître du Duché de Limbourg G.Gerard	17.
Overmaasflora	21.
Waar haalden de Voerenaars hun naam ? J.A.	22.
Wat betekenen onze plaatsnamen ? "Knip" J.v.V.	25.
Notizen über unsere Heimatstadt Eupen. J.V.	26.
<u>De Landvrede</u> . Een dokument uit 1368. J.v.V.	28.
<u>Uit het verleden van Eupen</u> .	
Reglement over d'administratie van 't Weesen huys. (uit het dagboek van burgemeester J.S. Vercken de Vreuschemen	34.
<u>IN MEMORIAN</u> : Prof. Dr Corneel Heymans, Nobelprijs	36.
Jef van Overloop	38.
<u>Rijmpjes</u> :	
De Bejingschul e Kelmes vör 1914. Heutz H.	39.
September. E. Gennen	40.
De verwaisselde-n-Aanzog. J. Vilvoye	41.
Uut vervloote Daag. J. Vilvoye	42.
Le château de Navagne. Gaumartin	43.

OMSLAG. De kapel Fischbach (Barak Michel) in wintertooi.

D E M A R K T V A N A U B E L (XI)

BEDENKELIJKE PRAKTIJKEN

In het staatsarchief te Luik berusten een aantal stukken die een schrill licht werpen op de toenmalige toestanden. Zo bundel "Aubel, Cour de Justice Nr. 141.

In dat dossier bevindt zich een dokument, 34 met de hand geschreven bladzijden, gehouden door Jean Ernst, griffier, en waarin ontvangsten en uitgaven genoteerd staan, van 29/10/1727 tot 15/12/1730.

Onze aandacht werd in het bijzonder getrokken op enkele uitgaven. Wij laten hierna vijf dezer teksten, letterlijk, volgen.

Roomkaasjes en remoudous worden naar Brussel gezonden en aldaar verdeeld onder de ambtenaren die zaken van de bank van Aubel hebben af te handelen.

- den 26 april hebbe ick gegeven door Hendrick Ernst aen den borgemeester Piron van Thimister vierthien gulden thien stuyver voor betaelinghe van roemkaesen en remoudou die door onseren heer scholtus Fabritius naer Brusselt te schicken om de selven aldaer te verehren aen eenighe Heeren presenten te doen die groete devoiren voor dese banck gedaen en noch doen souden allen door mondelijcke ordonnantie der mede regeerders allen tot welvaert dezer bancke dico 14 - 10 - 0
- item aen Elisabeth Merckenbach voor de selven te draeghen tot Sint Peeters Vouren vijf stuyver dico 0 - 5 - 0

80 ponden boter worden naar Aken gebracht nl. naar het hoofdkwartier van de Oostenrijkse generaal Tunderfeldt.

- den 19 juny hebbe ick gelievert door mondelijcke ordinantie der regeerders dartigh drie ponden botter door Houbye Collins gelievert aen den generael Donderfelt tot Aken post 11 - 2 - 3
- en bij de weduwe van den heer Aussems van die op die langstraet gehalt door den voors : Collins viertigh seven ponden botter oock voor den voors : generael maecken te saemen tachtigh ponden die men den selven vereht heeft voor een present de welcke ick aen de voors : weduwe hebbe betaelt op den 14<sup>o</sup> july 1728 mit vijffthien gulden seventhien stuyver een ort dico 15 - 17 - 1
- en aen Houbye Collins voor sijne vraeght en moiten van de selve te haelen en tot Aken te vaeren gegeven eenen gulden thien stuyver dico 1 - 10 - 0.

Klinkende munt (franse pistolen) gaat naar Brussel voor bewezen en nog te bewijzen diensten.

- den 22 april 1729 hebbe ick gegeven aen den Heer Fabritius scholtus alhier dry france pistoelen om aen den procureur Clossen naer Brusselt te schicken op sijne devoiren gedaen voor dese bancke doet in sylvere gelt at 46 - 1 - 0.
- op dito noch aen den selven Heer Fabritius gelanght vier france pistoelen om oock naer Brusselt te schicken aen seekeren N!Gambier... die devoiren in den souverainen raede voor dese gemeynen gedaen en die men noch is verhoepende van den selven te hebben doet in sylvere gelt sestigh eenen gulden acht stuyvers 61 - 8 - 0

Flessen wijn worden, in gezelschap van leveranciers geledigd op kosten van de gemeente.

- den 27bris 1729 hebbe ick gegeven aen S. Willems twee gulden vier stuyver voor betaelinghe van twee boutaylen wijn aldaer gedroncken met den Heer Chantraine der ons borgmeesters aldaer heeft laeten roepen voor affairen raeckende deser bancke dico 2 - 4 - 0.

voor 319 - 7 - 0 gulden wijn worden "verehrt" aan Mevr. douarière de Loë" tot dancksegginghe van diensten voor onse gemeente gedaen".

Ook J. Ruwet stelde deze misbruiken vast (blz. 168).

"un des cadeaux les plus fréquents aux commandants militaires à l'occasion de passage de troupes ou de cantonnements de soldats, étaient constitués par quelques livres de fromage de Herve.

Deze misbruiken moesten fataal reaktie van hogerhand uitlokken. Ten bewijze ordonnantie van 20/12/1771 waarvan fotocopie hierbij.

J.v.V.



# ORDONNANCE

DE SA MAJESTE.

Du 20. Décembre 1771.

*Interprétant celle du 12. Janvier 1746, concernant la  
venalité des Offices, dans la Province de Limbourg.*

PAR L'IMPERATRICE DOUAIRIERE  
ET REINE.

SA MAJESTE' ayant eu rapport de la représentation des Etats du Duché de Limbourg, & du Pays de Daelhem, contenant, que quoi qu'il soit défendu par les Edits & nommément par celui du 12 Janvier 1746, à ceux qui ont la collation de quelqu'Office, & à ceux qui en sont pourvus de recevoir ou de donner respectivement quelque chose pour ou à cause du même Office, les Collateurs & les pourvus contreviendroient cependant à cette défense, sous prétexte de la clause inserée au même Edit *sauf & excepte ce que l'on est accoutumé de donner pour les dépêches*, Elle a par avis de son Conseil ordonné en Brabant, & à la délibération de son très-cher & très-aimé Beaufrere & Cousin CHARLES-ALEXANDRE, Duc de Lorraine & de Bar, Administrateur de la Grande Maîtrise en Prusse, Grand-Maître de l'Ordre Teutonique en Allemagne & en Italie, son Lieutenant, Gouverneur & Capitaine-Général des Pays-Bas, déclaré & ordonné, comme Elle déclare & ordonne par les présentes.

## ARTICLE I.

Que la clause énoncée ci-dessus n'a jamais autorisé ni

pu autoriser les Collateurs ni les pourvus de quelque Office de recevoir ou de donner respectivement aucune chose pour ou à cause de la Collation de quelque Office.

## I I.

Qu'en conséquence tous ceux qui obtiendront quelque emploi devront prêter serment *que pour obtenir le même Office ou à cause d'icelui ils n'ont offert, promis ni donné à qui que ce soit aucun argent ni autre chose quelconque, ni le donneront directement ni indirectement en aucune manière, pas même pour ou à cause des dépêches ou de la commission du même Office.*

## I I I.

Défend Sa Majesté aux Officiers, Gens de Loi & Greffiers de recevoir & aux pourvus des Offices de donner pour l'expédition, enregistrement des dépêches, pour la mise en possession, prestation du serment ou pour toute autre chose plus de dix écus une fois.

## I V.

Déclare néanmoins Sa Majesté qu'en fixant ainsi ces droits, Elle n'entend pas de les augmenter là ou ils sont au-dessous de dix écus, voulant que dans ces endroits ils continuent d'être levés en la manière accoutumée.

Mande & enjoint Sa Majesté à ses Conseillers Fiscaux, & à tous autres Officiers qui ce regardera, de tenir exactement la main à l'exécution des présentes.

Ordonnant à tous ceux qu'il appartient de s'y conformer. Fait à Bruxelles le 20 Décembre 1771. *Etoit paraphé, CRUMP. v<sup>t</sup>. Signé, E. DE ROBIANO, & y étoit apposé le Cachet secret de Sa Majesté sur du pain à chanter vermeil couvert de papier blanc.*

---

A BRUXELLES, DE L'IMPRIMERIE ROYALE.

*Et se trouve chez A. D'OURS, Imprimeur-Libraire,  
rue de Pondermerckt.*

---

PRIX UN SOL.

---

AUS DEM LEBENS HIESIGER BAUERN

-----  
GEDENKBUCH F. COOL (1736-1811)

III. AUS DER FRANZOSENZEIT.

[ (1) Die Brabanter Revolution ]

[ 1790 ]

[S.120] In Jahr 1790 den 14 Jän: da die Erst patriote seyndt naer Eupen gecomme, da seydt sie van die geistliche mit Creutz ende mit anstiemung te Deum Laudamus &: Seynde sie Empfangen ende in gefuhret worden.

[S.121] In Jaer 1790

den 14 Jan: Seyndt de Erste patriote naer Eupen gecommen ungefert 50 oder 60 man van aler handt Sorten van bouren mans leuth Junge und alten in baurensmans kleÿder und diesse haben in Eupen den käÿserliche adel [Adler] an das Contor abriessen und unter die fÿsse getret und wo sie etwas käÿserlich fande haben sie zu Schanden gemach und das gantze ort zerstoret und daer nacher sÿndt Die Erste patrioet Soldaeten den 20 feeb: in Eupen gecommen unfeert 500 ende daer liegegeblieben bist den 5 Junÿ sÿndt die letzte weg getrocken Naer henx Capelle ende naer herve Daer seyndt Sie liege blÿeben bist den 2 auge seynd sie ein weinig fort getrocke bist in das aümier felt und

[S.122] der ander tagst des morgens umb 4 uhre seindt ihnen ungefer 80 keyserliche hossaren ende dragoner zu perdt ende die uberige zu fuss diese habe die patriot angegreiffe ende in die flucht geschlagen ende der sÿndt gewessen 900 ende habe herum gelopen ende sich versamlet bis den 7 auge habe sie wiederum gegen einander geschlagen umb halffer 5 uhre naer noen nae beÿ herve ende de patrioet habe hulff bekommen van de luÿcker patriote damit habe sie die keyserliche ende de bauren in die flucht geschlagen ende Daer seindt 400 todte ende noch mehr als 100 geblÿsser patriote geblÿben ende 5 keyserliche

[S/123] De parÿote van brabantt habe doen en jeder en ocat [Kokarde] am haüt tragen diese müsste send van vier Sorte van farben so da ist roede weiss gelbe und Schwartz

Item Den 9 auge seind die keyserliche troupen in Eupen angekommen ende der 11 auge seind sie naer Capel gereist ende in der nacht seyndt de patrioten umb zweÿ uhre weggetrocke ende de keyserlichen seynd daer hinnen getrocke in hever [Herve] ende bist an de maes ende seyndt aus alle De provintie van limborgh vollenteren noch mehr als 7000 die de keyserliche trouppen beÿ gestanden habe ende diesses hat geconteinnewirdt bis den 5 9bries seind de keyserliche hungarrich trouppen aus tourck key in Eupen angekommen.

Item den 21 9bries seynd die keyserliche trouppen durch luÿck ende uber die maess weggereiste

[S.124] Die sieben tausendt vollenteren habe van unser hertzoghin en jeder hat ene silber pfinning mit ihre blidtenisse daer auff bekommen vor en

gedenck zeischen vor ihre trapfferkeit.

vgl. Handschrift J.W.XHONEUX II, S.6ff., in : HEEM, 7<sup>o</sup> Jaargang, Nr. 1, Jan.-Febr. 1963, S.26:1788. Da Brach der Brabandsche revolutions krieg aus, wegen Etliche Swierigkeiten, die braband auszustehen hatte, wegen der türken krieg, und wegen Etliche aufhebungen, und veränderungen der klosteren, die käyser joseph unternahm, Bauern, und Bürger, bewafnete Sich, mit unterstützung der Staaten, und Geistlichkeit, und jagten die nog Etliche käyserliche troupen, auss gantz Braband, und verfolgte Sie bis auf de gräntzen von

von achen, und sie bleiben über Ein Jahr meister in Braband, wie auch hier, im Land, und sie nenten sich patrioten -

1790 Schickte der käyser Etlich Volck aus östenreich, nach Braband, um de brabander wieder unter Sein gehorsahm zubringen, und wegen der türken krieg konte er nicht Volck genug Schicken, und de Brabander wehrten Sich tapfer, de Erste Schlagt geschahe am Baptiste beÿ herve, da waren de Brabander Eingeschantz

und sie reterirte bis in herve, und de Schlagt war noch nicht Entscheiden, und hier im Limbourger land, wurden de Leüth aufgebothen, um de käyserliche zu helfen, und jeder Meÿer maschirten an den tag mit seine bauren, aus jeder dorf, hauffenweiss auf herve zu, um de käyserliche zuhelfen, aber Sie richteten nichts auss, wie Sie an herve kamen, und hörten das feüren, da Sprungen Sie über heggen und Straüch, und Liefen davon, aber de Bürger von herve, hatten

de kaiserliche gut geholfen, und doch am abend, musten de keyserliche aus herve retireren, und mit ihnen gantz herve, weil sie de keyserliche geholfen hatten, und de patrioten plünderten gantz herve aus dieselbe nacht, und am morgen, zoegen sie Sich zurück, bis auf den Somangner berg, und de kaiserliche zoegen Sie da unterraugen, und sie hielten Selben tag da noch ein Schlagt, und de patrioten reterirten bis über de mass, und de kaiserliche angegirte hier im Land Volontaire, oder freÿwillige, und es nahme viele hier im land freÿwillige dinst, führ So lang als der krieg dauren Soll, und es waren er viele, So woll grosse Stands persohnen als gemeinen, und Sie wurden käyserliche Volentairen genant, und hier im Limbourger land, hat man sich niemahl, in Eine revolution gemischt, gegen den käyser, darumtragen Sie den nahm, bis auf

heütigen tag beÿ dem käyser, gertreüe Limbourgerer, und Sie verfolgte de patrioten bis in braband,

und da greif alles zu den waffen, gross und klein, So gar de geistliche, Capuciner, und minderbrüder, zoegen mit ins feld: und wegen den türken krieg, war der kaiser genötighet, Ein acort mit ihnen Einzugehen, und Es wurd fried noch im selbe jahr, und Ein jeder kehrte wieder nach hauss und alles war Still

[1792-1793]

[S.125] Int jahr 1792

Den 20 9bries sindt die keyserliche troupen aus braband in die limborge provincie angecomen ende habe hin und her gelegen zehn, 20, 30, ia 50 ende auch hundert ende noch mehr man in eenen hauss diesses hat gewehret bis den 12 Xbries seindt Sie weeg gereistet durch aeche auff

Colle. Item den 14 Xbries seyndt die frantzossen hier in quaetriet gecomen die Nationaleversaemlung und ein jederman hat müsse ein ocat [Kokarde] am huet trage und die selbigg ocat hat dreÿ Sorte van farbe als roed blau und wiess und sie haben doen auffreichte freÿheits bäume das seyndt wie meÿ bäume und seyndt ob an grun im grune habe Sie ein roede dicke plüm

[S.126] und in alle kirch dörffe habe müsse Derselbige gesetzt werden sie seyndt hier in quartiert stiel gelegen bist in den monat feeb:21 seyndt aus Die andere provincie Seindt sie noch Maestriest getrocke und habe das belegert da hat man das schissen am Erste gehört den 22 feeb und den 23 feeb seyndt Sie aus unsere pfahre Baelen nach Maestriest getrocken und das schiessen hat gewehret bist den 2 Mertz und am selbigen tag sÿnd de keyserliche trouppen in das Reich van aeche an gecommen dere sÿndt gewessen beÿ 6000 man zu füss und zu perdt diese habe sie weeg geschlagen Den meisten theil zu todt und diese sindt von Collen her uber die rohr

[S.127] gecommen ende habe sie zu gelich Die frantzossen angrieffen ende weege geschlagen bis und durch Achen man hat uber alle gassen und Strassen funden und sehn totden liegen und die keyserliche habe ihnen verfolgen bist uber die maass und so fort Durch brabantt bist an ihre grentzen

[1794-1795]

Diese kreigh hat in die frantzösch en grentzen hin und her gewehret bist int Jahr 1794 Da habe die keyserliche so langsaem durch brabantt gerittenreit bist dan sie seyndt gecommen an luck und an die maas daer habe sie Die legern niedergeschlagen daer ist der 19 Julÿ ene brieff gecommen an die regentie das 12 hundert gelateren

[Raummeter] hols gelievert must Sien Item den 21 Julÿ ist gecommen [S.128] das solte gecommendert werden twee hundert peÿneor [Pioniere] um naer luck te gaen peÿern Item den 26 Julÿ ist wieder brieft angekommen das man solte müssen heuw lievern dran das bunder 12 Ration en jeder ad 12 pondt ende noch daer beÿ van Elcke bunder ackerlandt vier vatten koren ofte weÿtzen Item den 29 Julÿ ist wieder eene gecommen das man lieveren solte 91 vitte keuÿen

Item den 29 Julÿ seindt vor de twede reisst 1030 peÿneor naer luck gegang

Item den 2 auge : noch hundert und vuffzig peÿneor

den 10 auge hundert und zehn peÿneor

Item den 14 auge seyndt 34 viette keuÿe wieder naer herver gelievert

[S.129] Da diesses alles gelievert waer hat es der keyser durch seine Rengmerster doen bezaehlen an die landt Staetten.

Daer seyndt oster-reiche gewessen beÿ Neunzig tausendt in dreÿ lägern diese habe ihre unterhaltung becommen aus diese vier provincie dan sie habe beÿ Dreÿ monnate daer gelegen

als die Schanck graben fertig waern haben Sie zu Sprimong angefangen zu schiessen und die frantzossen sÿndt meister geworden und sÿndt hier im landt gecommen und habe sich daerin nieder geplaessciet und die keyserlichen seindt weege getrocken bist zu kollen uber den Rhien und daer seyndt sie liegen geblÿeben und die frantzossen sÿndt ihnen nach getrocke und habe sich in alle die landschafft hin und her

[S.130]Nieder geschlagen bis an den rhein und daer seyndt sie gegen en ander liegen geblieben bist des andern Jahrs bis den 9 auge:1795 seyndt die frantzossen uber den rhien getrocken und daer habe sie sich verhalten auff glicher art wie sie sich beÿ uns haben verhalten

[Nachstehend die Abschrift eines von J.H.Cool,Bruder von Francis Cool,aufgestellten Merkblatts über Unterkunft und Verpflegung, die er den Osterreichern und den Franzosen nacheinander in Nereth hat beschaffen müssen :]

Stat van het gehen jch johannes hendrich Cooll an Die gemenen van baelen geleffert ende geloseirt hab

[(1) den Osterreichern]

Eirstemahl in het jahr 1794 den 28 januarÿ geleffert 9 raceionen ieder raceion 12 pund

jtem gelogeret den 8 april 1 man und 2 perdt zweÿ tag

jtem gelogert den 7 julÿ 1 man und 1 perdt funff tag und denselbegen das perdt einen tag in heu gefornirt volgens ordel van den borgemeister

noch denselbegen in die abreis gelangt zweÿ raceionen heu und vier pund brod volgens ordel van den borgemeister

jtem gelefert zweÿ vatt koren

jtem gelefert 27 raceionen ieder raceion 12 pund den 13 augustus

[(2) den Franzosen :]

jtem gelefert 30 raceionen an die franszen ieder raceion 15 pund den 10 Xbris solvit den 28 januarÿ

jtem gelogiert den 13 Xbris 1 seÿken man sonder proveian dreÿ tag

jtem gelogiert den 21Xbris 2 man funf tag

jtem gelogiert den 7 januarÿ 1795 1 man einen tag

jtem gelogiert den 17 januarÿ 2 man und 2 perdt gefornird die perdt in heu und haver

jtem gelogiert den 25 januarÿ zweÿ man

jtem gelogiert den 27 januarÿ zweÿ man sonder brod of fleisch ende sonder bleit [Bleik,Bleiche] weil het wasser zu gross was

jtem gelogiert den 8 feber. zweÿ man einen tag

jtem geleffert den 20 feber. 16 raceionen ieder van 15 pund

jtem gelogiert einen dragoner ohne perdt den 12 feber. 38 tag

jtem gelogiert den 7 april zweÿ man einen tag

jtem gelogiert den 29 april zweÿ dragoner mit die perdt zweÿ tag

dieselbege gelangt 5 raceionen jeder 15 P:

's-GRAVENVOEREN

TEN TIJDE VAN PASTOOR KALLEN (2)

De heer Nulens.

Hij was de onderwijzer. Die eer, taak en last kon hij, alleen zijnde, met geen ander delen.

Hij was een grote, magere, grijze man met kinnebakbaardjes, zeer waardig van voorkomen. 's Zondags in de hoogmis zat hij achter de jongens, bid-dend in zijn kerkboek, gelijk een priester zijn brevier, nl. met snel-bewegende mond, waaraan ook bij hem de kinnebaardjes deelnamen. De meis-jes werden "koes" gehouden door een "begijn", de vereerde en door heel de bevolking geliefde Mère Francois van de kleuterschool. - Meester Nulens nam ontslag in 1895. Die goede man had niet alleen zijn rust ver-diend, maar ook z'n hemel. Hij mocht gerust als martelaar gekroond worden. In die tijd droegen de jongen nog iets in zich van de oermens. En daar stond Nulens alleen voor. De speelplaats was dikwijls een vechtplaats. Daar ging het dan met de klompen. Meestal droegen de jongen "klompen aan de voet". Deze waren geschikte wapens, altijd bij de hand. En moest men zich ergens rap uit de voeten maken, dan nam men de klompen in de hand om sneller te lopen. Verschenen de gendarmen in het dorp, wat toch maar een paar keer per jaar gebeurde, dan liep het nieuws "de genderman zeun do" als een stroovuurtje door het dorp. De jongens konden de bekoring niet weerstaan even van verre te gaan kijken. 't Was ook zo'n verbijs-terende verschijning : twee mannen in uniform, te paard, met een hoge haarmuts (colback). De jongens, wiens geweten niet al te rustig was, kwamen niet te kort bij en naderden slechts met de klompen in de hand. De school zelf, bestond uit één lokaal. De banken hadden zowat drie meter lengte. Als repressie-wapen hanteerde de meester een "boengjard" (boon-staak). Zo bereikte hij de vlegels die tegen de muur zaten. Er was immers maar één gang, de middengang. Zo kreeg den Edmond Wellens er eens licht-jes van de gjard toen hij zijn naaimachien (eigenfabrikaat, zonder brevet) aan gang gezet had. De zomer was voor "den knul" een betrekkelijk gemak-kelijke periode. Den knul was de gevestigde bijnaam van de meester. Waarom ? omdat men voor die deftige man geen andere gevonden had. Deze was eenvoudig afgeleid van zijn familienaam, Nul..., In de zomer bleven veel jongens thuis. Er was geen schoolplicht. Ze moesten (?) helpen op de boerderij. Ze deden het overigens graag : was het op 't veld en in de weiden niet veel prettiger dan in de school. De ouders waren daarmee ge-diend. De kinderen zouden toch wat schrijven en rekenen geleerd hebben tegen dat ze hun eerste (plechtige communie) deden. Voor de negentienden van de kinderen was de plechtige communie het absolute eindpunt achter het school gaan. Vooruitstrevende ouders wilden hun kind een "mond vol frans" mee geven. "Met het frans komt ge overal !" Dan werd aan "uitwis-seling" gedacht. Een jongen of meisje tegen een ander uit een waals dorp. Na een paar jaar kende het waalse kind veel platdutsch en dat van voeren heel wat waals. De mensen die "het doen konden" vertrouwden hun meisje

aan het internaat van de Ursulinen (dat overigens overliep van meisjes uit zuid-Ned. Limburg) of lieten hun jongen dagelijks de 7 Km heen en weer naar Visé te voet doen (geen kwestie van fietsen of bussen). Daar kwam hij terecht in de Ecole Moyenne (gratis voor de jongens van de ambtenaren) of in St Hadelin (als er aan seminarie of Universiteit mocht gedacht worden). - In het winterseizoen was het schoollokaal proppensvol. Toch waren er die af en toe "baret" hielden (haagschool, spijbelen). Soms gebeurde dat in de Kommel om er de Nigél (egel) te jagen. Wat dat betekent? Vraag het aan de ouderen van dagen! - Of we op school veel leerden, kan ik zo niet zeggen. Ik heb nooit geweten op welk schooljaar ik zat. We gingen eenvoudig op school tot onze plechtige en eerste communie d.w.z. tot 1 september in ons 12de jaar. Toch mag ik niet zeggen dat uit de school van Nulens geen "prominenten" gegroeid zijn en, buiten deze, mannen die goed hun kost verdienden. We kenden de spraakleer en de tafel van vermenigvuldiging. Dat we deze laatste goed kenden was ook de eerste bekommernis van de vaders en moeders. Van aardrijkskunde kenden we de draaiende aardbol die op de lessenaar van de meester veilig stond, de namen van de vijf werelddelen, en 't een en 't ander dat de meester ons vertelde om ons toe te laten wat verder over de wereld te kijken dan onze neus. De geschiedenis bestond geconcentreerd rond Cesar en Ambiorix, Karel de Grote, Napoleon en Leopold de 1e. Het volstond allemaal om ons te geven wat we in Voeren nodig hadden of om eventueel volgens omstandigheden onze kennissen aan te vullen. De plezantste lessen waren evenwel die van gewijde geschiedenis en de zanglessen. In de gewijde geschiedenis troffen ons vooral de gewelddaden: Abel die zijn broer dood sloeg, Abraham die zijn zoon slachtofferde, Jozef die in de put gestoken werd, Samson die een gebouw als ons kerk over zich neersmakte, Mozes die de stentafels als twee zware "leien" (er waren scholieren die in plaats van een kartonne schrijflei een ingeraamde steneschrijflei gebruikten) tegen elkaar stuksloeg, toen hij dat rood-bont kalf zag staan (goud kenden wij niet), David die met een slinger Goliath neerverelde, Absolon die met zijn langhaar (bv. in de Kommel) bleef hangen en toen met een riek (lans) doorstoken werd (we dachten dan aan der ouwe jongen, wiens vaardigheid om een legerende haas met een riek dood te steken, alom bekend was) enz. Met onze verbeelding wisten we dat alles in Voeren zelf te situeren: op de konijnsberg, in de grebbe, onder Hoogbos...

Toen echter Waelberske kwam, veranderde de sfeer. De eerste dag reeds pakte hij woedend der Labert Hardy met de kraag en hield hem, hoog verheven, schreeuwend en tierend tegen de muur. Hij had ons liggen. Zijn gezag was gevestigd. Timor Domini... De Vreze des Heren is het begin van de wijsheid. Aan Waelbers hadden we een flinke meester. Hij nam ons mee naar zijn moestuin en leerde ons bloemperken aanleggen. We mochten met hem (natuurlijk onder de klasuren. Buiten die uren hadden we hem daarvoor niet nodig) de velden in en gaf hij ons interesse voor heemkunde. Jammer dat hij het later aan de stok kreeg met pastoor Kallen, waaruit dan de vóórveertiense schoolstrijd geboren werd. - De pastoor bouwde een vrije jongensschool. "Yveke" werd de nieuwe schoolmeester. Hij was een prima onderwijzer en een flink man. Op aanraden van de pastoor nam hij zijn

intrek bij der Jeang Cabolet, die samenwoonde met zijn zuster Sofie. Sofie was een superadulte jonge dochter, helpster van de pastoor in de verzorging van de kerk, en zeer door hem gewaardeerd als voorbeeld in de godsvrucht. Kallen vergiste zich niet. Doch, helaas, "chassez le naturel..." Yveke trouwde met haar en nam ze mee naar Paal, zijn geboortedorp, waar hij gemeenteonderwijzer benoemd was.

Het onderdorp was in die tijd enig schilderachtig. De Voer zat nog niet zoals tegenwoordig, als vast gevrozen, in een betonnen korset. Gelijklopend met de straat, werd ze slechts met eikenbalken in haar bedding gehouden. Onder die balken zaten "koelekeup" (grondels) die de jongens, gelegen op de buik, met opgestroopte mouwen en beide handen, wisten te bemachtigen. Forellen waren er ook, maar minder, alleen die welke aan Snoeck, de viskweker van St Petersvoeren, ontsnapt waren. Over het water lagen, haast vóór ieder huis, éénmans passerellekes. Men noemde Voeren : het dorp met de honderd bruggetjes. Die bruggetjes gaven aanleiding tot plezante voorvallen. Of het volgende echt gebeurd is, mag ik niet waarborgen. We zullen het toch maar vertellen. Op zo'n eng passerelleke stond een dartel meisje terwijl een jongen van rond de 15 over wilde. Het meisje zei : "Franske, ge komt hier niet over of ge moet me "ne püen" geven (een kus)". Daar hij, zoals alle jongens "van die tijd" en die ouderdom, een grondig misprijzen voor de meisjes in zich droeg, en bijgevolg geen goesting voelde om te "caresseren" (vrijen), stond hij daar suf als een ezel. Een "kommies" (douane) bracht de oplossing. Hij was een waal zoals alle kommiezen in die tijd. Hij zei : "ce n'est rin ! Mi payi po deux !" ('k zal voor twee betalen).

De Scheeltjes. Twee gebroeders. Op jaren zijnde, hadden ze reeds veel genever "in water veranderd". Diep arme jongens waren het. Ze hokten samen in een donker kot, in het straatje dat het Tienhof met de dorpsstraat verbindt en tegenwoordig uitmondt tussen tassen en Vandenberg. De scheeltjes waren mandemakers. Ze deden hun werk buiten, vóór de woning. Binnen in de woning was het, ook voor hen, niet heel veilig. Hun kot was een intense vlooienskwekerij. De mensen vermeden dat straatje, zogezegd om de Scheeltjes niet de storen, maar hoofdzakelijk ter wille van de vlooiën. Deze kwamen met de Scheeltjes buiten om een luchtje te scheppen". 't zijn venijnige !" zegden de mensen. De mensen waren anders niet zo erg vervaard voor een gewone vlooi. Veronique Janssens heeft het eens gewaagd in dat straatje te komen, en nog wel om bij de Scheeltjes stil te staan. Ze bracht Schilder Bogaerts mee. Die goede oude man kende de situatie niet. Als brusselaar, had hij Voeren uitgekozen als zomerverblijf. Veronique stond naast de Scheeltjes, stak schijnbaar hooghartig (omdat zij hoog van gestalte was) haar langgerekte arm uit, en gaf een aalmoes. Dit edelmoedig gebaar mocht Bogaerts op het doek vereeuwigen. Waar is die schilderij gebleven ? Wanneer zal er in onze dorpen een museum tot stand komen om de merkwaardigheden uit het verleden te bewaren.

Voeren was een geslote gemeenschap. En de gemeenschapsgeest was er levendig. De verbindingsmiddelen met stad of grensdorpen waren heel gebrekkig. De tram Luik-'s-Gravenvoeren, die ruim twee uren nodig had om

zijn wandeling langs een aantal dorpen te voleindigen, bracht verbetering. Doch na dat hij, zekere dag, stuurloos de boomstraat afgedonderd kwam, was er geen vertrouwen meer. Vanaf 1914 stierf hij een zachte dood. Daaraan hadden ook de Duitsers schuld. Ze lieten hun Russische krijgsgevangenen een prachtige spoorweg aanleggen, dwars door Overmaas, naar Tongeren en het centrum van het land. Maar de Luikenaars waren jaloers. De treinen werden na 1914 afgeleid, langs Visé-Bas, naar Luik. Ze zijn nu afgeschaft.

Het gesloten gemeenschapsleven van vóór 1914, had als gevolg dat alle plaatselijk nieuws onmiddellijk verteld werd. Ging iemand naar Luik dan wist heel het dorp het. De mensen kenden elkaar met de voornaam, en best nog met de bijnaam. Bijnamen werden mild uitgedeeld. De bedoeling was gewoonlijk niet slecht. Bijnamen waren soms nodig om de eene van de andere gemakkelijker te onderscheiden. Dikwijls had een bijnaam succes omdat hij de persoon zo juist tipeerde. Een deftig en vrolijk vrouwe, door iedereen geerbiedigd, kreeg zo de bijnaam "het krupelke". Ze was klein en dik, met (vanzelfsprekend) rokken tot op de schoenen, en er boven op een klein, klein koppeke. Ze kon dus goed vergeleken worden met een kroezel (stekelbes) : klein, bolvormig, met een kuifje bovenop. Bijnamen waren weleens scheldnamen, doch werden gebruikt niet zo zeer om te beledigen, maar omdat ze zo tiperend waren. bv. de "trekbal" (toestel om gekapte bomen naar de zagerij te voeren) voor een vrouwe dat al wat ze in veld of weiden zag liggen, naar huis sleepte, de "meusch" (mus) voor een man die in 't veld hier en daar een aar pikte, de "mareel" (morille) paddestoel) voor een vrouwe, dat er, zoals die paddestoel donker-bruinachtig verschrompeld uitzag, en die marullen zocht, enz.

Bij de medeburgers van pastoor Kallen, moeten we natuurlijk zijn kapelaans rekenen. In de postconciliekerk van Limburg begint men van onderpastoors te spreken. Dat voorzetsel "onder" klinkt wat storend bij de jonge geestelijkheid. Vóór 14 kenden we E.H. Bekkers, goede vriend van Kallen. Hij woonde eerst in de gemeentelijke kapelanijschool, achter de jongensschool. Weet nog iemand in Voeren dat dit huis de echte kapelanijschool is? Daarna vond Bekkers een betere woning in Mennekensput. Juffrouw Stroet, behorend bij een oude Voerense familie, werd zijn huishoudster. Zij volgde Bekkers naar Vucht waar hij pastoor werd. Zo verdween ook de oude familienaam Straet uit Voeren. Na Bekkers kwam E.H. Linmans. Deze nam zijn intrek in St. Jozefshuis. Hij was een flink man, wel belezen, met gezond boerenverstand, maar tamelijk onafhankelijk in doen en laten. Daarom boterde het niet al te goed met pastoor Kallen. Hij was een ervaren natuurlijefhebber, en had merkwaardige collecties van opgemaakte vogels. Van het "loerjagen" wist hij alles. Een snaak had een van kapelaan's opgezette fasanten in een appelboom achter St. Jozefshuis vastgemaakt. Toen Linmans na de catechismusles zijn woning naderde, zag hij onmiddellijk de fasant, schoot de keuken binnen, greep de karabijn en schoot de fasant raak. Maar deze waggelde slechts, en ook na het tweede schot. Linmans was beetgenomen! - Linmans werd pastoor te Berneau. In 1914 brandde de pastorie af. Weg waren de schone meubels die hij met eigen handen gemaakt had, en de rijke collecties die zoveel zoeken, avonduren en werk gekost

hadden. Het werd een zware slag.

Na Linmans kwam Schweitzerke. Leo Schweitzer was ondanks zijn familienaam een gebore luikenaar. Tijdens zijn vier jaar groot seminarie had hij zijn vlaamse collega's veel "geembêteerd". Want bij hem was vlaams leren geen normaal verlangen, maar een dwang-gedachte, een kompleks. Ten slotte was hij er in gelukt vlaams te kennen, maar hij sprak het uit op zo'n waals. De dag van zijn benoeming in een vlaams dorp, door Martinus Hubertus Rutten, ging zijn innigst verlangen in vervulling. Zijn sermoenen werden gewetensvol voorbereid. Zekere vrijdag namiddag ging de pastoor naar de kerk om er zijn vespers te bidden. De kerk was gesloten! Maar Kallen's verbazing steeg ten top toen hij binnen luidkeels hoorde roepen. Sweitzer gaf van op de preekstoel een eerste editie van zijn zondagspreek! Sweitzerke was behept met een tweedwanggedachte; spaarzaam zijn. Dat spaarzaam met geld omgaan deed hij weer zo gewetensvol dat de mensen hem voor een gierigaard gingen aanzien. In het gewoon dagelijks leven was hij dat inderdaad. "Hij zou 'n halve cent in twee bijten" zegden de mensen. In de keuken draaide dat uit op krakeel. De meid die opvliegend was joeg hem eens de deur uit, op straat, met de pan in de hand. Nu moest het juist gebeuren dat er een vrouwmens doorkwam, die deze "sensatie" onmiddellijk ruchtbaar maakte. Doch het publiek wist heel goed dat Sweitzer, die overigens van huis uit bemiddeld was, royaal kon zijn naar het arme mensen of goede werken gold.

Een andere Leo, deze keer een "leo rugiens", volgde Leo Sweitzer op. Het was Leo Speekenbrinck. Geboren te Bergen-op-Zoom, was hij eerste kapelaan te Zonhoven. Van koude oorlog met de stijve, koude, autoritaire pastoor Coenegrachts bracht onze "leo rugiens" (briesende leeuw) het weldra tot warme oorlog, wat als gevolg had dat hij na een periode van verplichtte rust te Bergen-op-Zoom, in 's-Gravenvoeren aanlandde. Hier ontpopte hij zich als een voorbeeldig en ijverig priester. Daarbij was hij een uitstekend predikant. Die hoedanigheid maakte hem sympathiek. En ook op straat hield hij gaarne een praatje. Hij had "e goed blad" zegden de mensen. Maar, o wee, als hem iemand iets in de weg legde. Hij kon zich soms niet beheersen. Zo pakte hij eens hevig uit tegen twee, overigens zeer deugdzaam en deftige dames: de gezusters Ernon. Hij stond binnenhuis in het open venster van zijn zitkamer (Hij woonde namelijk tegenover de kerk in het zelfde huis als zijn voorganger). De meid wou verhelpen. Ze draaide de rolgordijn af. Maar aan de vulkanische uitbarsting van Speekenbring's gloeiende woordenvloed kwam geen einde. Hij stak zijn hoofd onder de dalende gordijn naar buiten. Toen deze dreigde hem de keel toe te nijpen, zweeg hij pas. Kallen en Speekenbrinck waren beide vurige paarden. Maar ieder op zijn manier. Ze mochten niet te kort bij elkaar gespannen worden. Er was tussen hen wel goede, doch geen warme verstandhouding. - Speekenbrinck stierf van de spaanse griep, enkele dagen na de wapenstilstand 1918.

Laten we tot pastoor Kallen terug keren.

Zijn ijver voor Gods Huis. Toen Kallen te Voeren aankwam vond hij er een kerk gebouwd in 1786. Haar gebuur, de toren, hersteld in 1599, dateerde uit de jaren 1300. De kerk beviel de nieuwe pastoor. Ze was ruim, hoog en vol licht. De drie grote renaissance altaren vielen onmiddellijk mee. Hij vond in de kerk een merkwaardige grote kroon in gesmeed ijzer. Niemand kent er de oorsprong van. Deskundigen dagtekenen ze uit de 14de eeuw. Volgens een moeilijk te controlereb traditie, werd ze door Mheer of Noorbeek, aan hun moederkerk, de "matrix et integra" kerk van Voeren, geschonken toen ze zelf als autonome parochies ingericht werden. Deze schenking moet lang voor 1839 gebeurd zijn, toen de nieuwe staatsgrens tussen Ned.Limburg en België getrokken werd. Van zulk recent feit zou een meer vaste traditie en zelfs een geschreven attest getuigen. - Kallen vond ook in zijn nieuwe kerk enkele houten beelden : die van O.L.Vrouw (stijl Delcourt) op een zijaltaar, van Lambertus pastoor van de parochie van Servatius, van Barbara... . Pastoor D'Affnay (1720 en vlg.) getuigt dat de H. Barbara, als patrones van de goede dood, bijzonder goed gevierd werd, op haar feestdag, 4 dec., kwamen bedevaarten uit andere parochies naar Voeren. D'Affnay vermeldt dat het een goede dag was voor de offerblok van de kerk. Pastoor Kallen zette de traditie voort. 4 dec. was een "heilige dag" d.i. gevierd als een zondag. De gelovigen uit aangrenzende dorpen kwamen nog talrijk. Ze werden bij familieleden en goede kennissen op vlaai onthaald. 's Namiddags werd, niettegenstaande alle mogelijk verbod, in verschillende herbergen gedanst. De best gekende harmonikaspeler voor zulke gelegenheid was "der komsa", zo genoemd omdat hij de franse uitdrukking "comme ça" veelvuldig als een refrein in zijn conversatie gebruikte. Kallen heeft zijn leven lang "zijn ziel afgedraaid" in het preken tegen het dansen. Hij had gelijk. Het was niet, zoals soms gezegd werd" dat hij er voor betaald was", maar omdat de bals toen wild en onbeheerst waren; men dronk er veel bier en vooral korte drank, en de bals mondden dikwijls uit op vechtpartijen en onvermijdelijke gevaren op zedelijk gebied. Degelijke jongens en meisjes namen er geen deel aan. - Wat het Barbarafeest betreft, dat viel stilaan in ongenade. Had Kallen van Barbara een patrones gemaakt tegen mond en klauwzeer, in plaats van een patrones voor de goede dood, dan had de bedevaart wel stand gehouden. Maar Kallen was geen uitbouter. - In het koor vond de pastoor een marmere lessenaar uit het jaar 1736. Boven het hoogaltaar zag hij een prachtige schilderij de gekruisigde Christus voorstellend. Schilder Bogaerts die niet aarzelde ze als een werk van de school van Van Dijk te beschouwen, heeft ze, onder pastoor Egidius Zegers, meesterlijk hersteld. Op "het" dokzaal hangen de grote geschilderde portretten van Sint Ignatius en Sint Franciscus-Xaverius. Deze kwamen wellicht voort uit de oude kerk van vóór 1786. Zij hangen daar omdat deze heilige van de orde der Jesuiten, zijn, die in Voeren het tienderecht hadden, en daaruit volgend de plicht de kerk te onderhouden. Het waren de Jesuiten van Maastricht. Ze hadden in Voeren een neerzetting : het Jesuitenhof, op de pley. Kort vóór de franse revolutie van 1789 verkochten ze hun tienderecht aan een leek, de heer Cogels van Antwerpen. Hij was het die de wederopbouw van de kerk in 1786 op zich nam. Maar, hoe geraakte die brave man uit zijn kosten ? De franse bewindvoerders hebben kort daarna het tienderecht zonder meer

afgeschapt. - Buiten de kerk, tegen de koormuur, hing, en hangt nog, een merkwaardig missiekruis. Het is een herrinnering aan de missie die Pater Bernardus in 1841 preekte. Pater Bernardus, redemptorist, is de legende ingegaan. Hij was de vermaardste missiepredikant in Zuid-Ned.-Limburg. Waar hij optrad stroomden de gelovigen, ook uit de nabijgelegen parochie's naartoe. Hij was dikwijls verplicht in open lucht te preken, en deed dat met donderende alles overheersende stem. - In de sacristij vond Kallen interessante voorwerpen, o.m. 1) een oud blauwachtig volledig ornament. Blauw is evenwel geen liturgische kleur. Wellicht werd dit ornament eertijds gebruikt op de feestdagen van onze L.V. 2) een roket met kostbare kant. Het werd in 1874 aan pastoor Vlecken geschonken bij gelegenheid van zijn gouden priester jubile. Vlecken was 41 jaar pastoor van 's Gravenvoeren. Hij bracht de Ursulinen naar Voeren in 1852 Zuster Majella, die 14 dec. 1967 honderd en twee jaar oud werd, heeft Vlecken nog goed gekend. 3) een missaal met zilvere sloten en zilvere hoeken, die in 1766 door priester Hendrik Huynen, geboortig van 's Gravenvoeren, aan de kerk geschonken werd. 4) een zilvere monstrans geschonken door Anna Dichter. Deze was een zuster van het begijnhof van Tongeren. Toen de begijntjes, het gevaar van de franse aanrukkende sansculotten aanvoelend, op de vlucht gingen, hadden ze de schatten van het Begijnhof onder elkaar verdeeld. Zo kwam Anna Dichter met de vermelde monstrans naar Voeren, haar geboortedorp. 5) een zilvere kelk, met loofwerk, ook door pastoor Vlecken geschonken.

E.H. Kallen heeft naarstig voor onze kerk gezorgd. Ze was steeds kraaknet. Voortdurend wist hij vrome zielen te bewegen om een of andere versiering aan te brengen. Deze was gewoonlijk klinkklank, want Kallen miste kunstgevoel. Maar het bracht luister en het stond de mensen aan.

Toch heeft Kallen gezorgd voor enkele grote werken. Kort na zijn aankomst liet hij de kerk beschilderen. Het werk werd goed gedaan, doch naar de mode van die tijd. De schildering werd echter ten gevolge van de laatste oorlog volledig beschadigd. Na 78 jaar werd ze in 1964 verwijderd, en zeer voordelig vervangen. - In 1906 mocht Kallen, dank zij de vrijgevigheid van enkele families 15 grote kleurvensters laten aanbrengen. Ze stellen de 15 mysteries van de Rozenkrans voor. De namen der familieleden die de gevers hebben willen vereeuwigen staan er op vermeld. Zo bv. Dokter Aegidius Heynen (1852-1901); Clementina Heynen, dochter van Gilis Heynen-Walpot; Lambert Van Aubel, echtgenoot van Gertrudis Heynen; Gaspard Stenebruggen, echtgenoot van Maria-Anna Heynen; Anna-Sofia Ernon, echtgenote van Jan-Baltus Vanhaeren; Jozef Ernon, echtgenoot van Johanna Aloysia Teney.

Wordt voortgezet

Justinus Ansay.



Catherine GODART  
1736-1822  
épouse d'Augustin de la SAULX de GULCHEN.

LA DESCENDANCE  
D' AUGUSTIN DE LA SAULX DE GULCHEN  
(1734-1805)  
DERNIER WAUTMAITRE DU DUCHE DE LIMBOURG.  
- - - - -

(De Nakomelingschap van Augustin de la Saulx de Gulchen  
(1734-1805) de laatste woudmeester van het Hertogdom  
Limburg).

Het adellijk geslacht "de la Saulx" is voor onze lezers geen onbekende. Inderdaad wijdden wij in acht achtereenvolgende nummers van ons tijdschrift, jg. 1964, 1965 en 1966 telkens een bijdrage aan de verschillende takken van dit geslacht.

De gegevens voor deze bijdragen vonden wij in de dokumentatie nagelaten door de h. J. Vercken de Vreuschemen, zg.

Nauwe familiebanden verenigden beide geslachten, de la Saulx en Vercken de Vreuschemen.

Het is op deze familiebanden dat wij de aandacht van onze lezers willen vestigen, zulks naar aanleiding van het verschijnen, onder bovenstaande titel, van een omvangrijke studie uitgegeven door de h. Georges Gérard, zelf lid van dit geslacht.

Laat ons eerst de voorouders van Ignace-Augustin, de laatste woudmeester van het hertogdom Limburg, aan onze lezers voorstellen.

- I ) Jacques de la Saulx, °+ 1565, + 1611.
- II ) Jean de la Saulx, ° 1598, + 1674.
- III) Mathias de la Saulx, ° 1624, + 1679.
- IV ) Albert " ° 1659, + 1707.
- IV B) Pierre-François " ° 1663, + 1729.
- V ) Albert-François-Joseph de la Saulx, ° 1693, + 1755.
- VI ) Pierre-Olivier-Albert-Georges de la Saulx d'Alensberg, °1728, + 1798.
- VI B) Ignace-Augustin-Joseph de la Saulx de Gulchen, ° 1734, + 1805.

De "de la Saulx", tekenden zonder voornaam :  
d.l.S. d'Alensberg (VI) d.l.S. de Gulchen (VI B)  
d.l.s. de Sainte Marie (I) d.l.S. de Knoppenburg (II)

Daarmede zijn wij aangeland bij de laatste woudmeester van het hertogdom Limburg : Augustin de la Saulx de Gulchen.

AUGUSTIN DE LA SAULX DE GULCHEN  
-----

Hij werd geboren in 1734, overleed in 1805.

Hij trad in dienst in 1779.

Op 2/3/1756 trad hij in het huwelijk met Cathérine-J. Godart (° Ver-  
viers 22/7/1736, + Limburg 20/1/1822). Uit deze echt sproten elf kinderen.  
Hierna de lijst dezer kinderen en tevens der kleinkinderen, deze laatste  
voor zover ze behoren tot het geslacht Vercken.

- I ) Guill.d.l.S. de Ste Marie x Ida Larbalette (1757-1842)
- II ) Ignace d.l.S. de Knoppenburg (1758-1811) x A) Hélène Paquay  
B) Henriette Doutrelepont
- III) Albertine d.l.S. de Gulchen (1760-1825) x Henri Steinbach.
- VI ) Marie-Anne " " (1766-1804) x Jean Steinbach.
- VII) Louise " " (1769-1848) x Charles Poswick.
- VIII) Thérèse " " (1772-1836) x Everard Arnoldy A)  
Henri Soumagne B)
- IX ) Amélie " " (1774-1857) x Simon Vercken de  
Vreuschemen.
- XI ) Adelaide " " (1779-1863) x Nicolas Vercken.

De ontbrekende nummers stierven in hun prille jeugd of traden niet  
in het huwelijk.

Hier volgen de nakomelingen der huwelijken de la Saulx - Vercken.

IX) AMELIA-Catherine-Renée-J. de la Saulx de Gulchen  
-----

- ° Limbourg 8/11/1774, + Liège 8/12/1857, x Limbourg 26/12/1797,  
Simon-J.Vercken, heer van Vreuschemen, maire van Baelen en Membach  
(1804-1815), lid van de Conseil Général, département de l'Ourthe,
- ° Eupen 24/4/1778, + Luik 8/2/1855.

Hun kinderen :

- 1) Amélie Vercken (1798 + 1823) x Louis Wilgot.
- 2) Rosalie-Catherine Vercken, °Liège 5/4/1800, + 24/8/1800.
- 3) Edouard Vercken (1802-1866) x Pauline Scronx.
- 4) Alphonse Vercken, °Liège 4/3/1804, + 12/11/1874, ongehuwd.
- 5) Armand-Amédée Vercken de Vreuschemen, °Baelen 11/11/1806; + Ans  
18/5/1870 ongehuwd.
- 6) Aurélie-Achille Vercken de Vreuschemen, °Baelen 24/12/1808, + 8/4/1809.
- 7) Hortense Vercken de Vreuschemen (1810-1846), x Charles Bertrand.
- 8) Hilaire-Germain Vercken de Vreuschemen, °Baelen 6/3/1811, + Liège  
30/10/1881 ongehuwd.
- 9) Eulalie-H.Vercken de Vreuschemen, °Baelen 1/10/1812, + Liège, 25/1/1813?
- 10) Jules Vercken de Vreuschemen (1815 + 1903) x Amélie Wilgot, °Liège 1822
- 11) Thérèse-Eugénie-Mathilde Vercken, °Liège 12/4/1817, + 22/12/1836  
ongehuwd.

XI) ADELAIDE-Guillemine-F.J. de la Saulx de Gulchen  
-----

° Limbourg 28/2/1779, + Liège 12/6/1863, x Limbourg 20/12/1798 Pierre Nicolas Vercken, gemeenteraadslid van Eupen, ° Eupen 5/6/1779, + 1/2/1816.

Hun kinderen :  
-----

- 1) Catherine-Julie-Adelaide-J. Vercken, ° Eupen 23/9/1799, + 11/11/1801
- 2) Nicolas Vercken (1800 + 1869)
- 3) Charles-A.-Auguste Vercken, ° Eupen 3/3/1802, + 4/9/1802.
- 4) Auguste Vercken (1803 + 1877), x Adèle Lieutenant.
- 5) Adelaide Vercken (1804 + 1870), x Jacob Fucks.
- 6) Victor Vercken (1806 + 1858), x Marguerite Ortmans.
- 7) Theophile-Ignace-J. Vercken, ° Eupen 12/11/1807, + Limbourg 14/5/1809.
- 8) Julie-Euphemie-Th., ° Eupen 16/3/1809, + Raeren 7/4/1812.
- 9) Julie Vercken (1810 + 1874), x Nicolas Mostert.
- 10) Euphemie-Jeannette-J. Vercken, ° Raeren 20/6/1812, + Liège 26/4/1833  
Ongehuwd.

Tussen 1756, huwelijksdatum de la Saulx x Godart, en 1966, datum van het afsluiten dezer statistiek, dat is een periode van 210 jaren, volgen acht generaties mekaar op.

Het aantal afstammelingen levend geboren bedraagt 2218.

796 traden eenmaal in het huwelijk, 43 tweemaal, 4 driemaal, 2 viermaal. Bloedverwanten en echtgenoten samentellend komen wij tot 3120 personen (de aangenomen kinderen niet medegeteld).

De acht genoemde takken geven volgend beeld :

Tak 1	184	afstammelingen,	79	echtgenoten
2	29	"	12	"
3	209	"	90	"
6	916	"	368	"
7	164	"	75	"
8	281	"	100	"
9	34	"	19	"
11	525	"	217	"

Het geslacht "de la Saulx" is over geheel de aardbol verspreid.  
Wij citeren :

Europa : België, Frankrijk, Nederland, Groot-Hertogdom, Duitsland, Engeland en Noord-Ierland, Ierland, Zwitserland, Oostenrijk, Italië, Spanje, Portugal, Denemarken, Zweden, Tchecho-Slowakije, Roemenië, Turkije, Polen, Rusland.

Afrika : Congo, Kanarische Eilanden, Marokko, Algerië, Tunesië, Egypte, Senegal, Gambia, Hoog-Volta, Kameroun, Ruanda, Kenia, Madagascar, Mauritius, Zuid-Afrika.

Azië : Libanon, Iran, India, Pakistan, China, Zuid-Korea, Japan, Indochina, Maleisië, Indonesië.

Amerika : U.S.A., Canada, Mexico, Cuba, Brazilië, Colombia, Uruguay, Argentinië.

Australië.

Waarlijk een uitgave die van de auteur een onoverzienbare inspanning heeft geeist, waartoe hem alleen de liefde tot zijn geslacht, de moed en de volharding hebben gegeven.

J.v.V.

#### OVERMAASFLORA.

-----

##### Het Zinkviooltje.

treft men enkel aan op galmeirijke gronden.

Beschrijving :

Het zinkviooltje (*Viola lutea* Sm.) Steunbladeren handvormig gedeeld, met lijnvormige, meestal gaafrandige, bijna even grote zijslippen. Bladeren iets gekarteld, de onderste rond tot hart-eivormig, de bovenste lancetvormig. Kelkbladeren lancetvormig, stomp of kort toegespitst. Kroonbladeren geel, zelden de bovenste of alle blauw-violet. Stengel meestal onvertakt, vierkant. Hoogte : 10-40 cm. Bloeit in mei-juli.

##### Het Engels gras.

*Armeria vulgaris* Willd. = *Statice elongata* Hoffm.)

Bladeren lijnvormig, hoogstens 2 cm breed, 1-nervig (zijnerven zwak).

Binnenste schutblad zeer stomp, door de uiteenlopende nerven vaak stekelpuntig; de buitenste stomp toegespitst.

Bloemen rose, zelden purper of wit. Hoogte 30-45 cm. Bloeit van mei tot in de herfst. Op vochtige, zilte gronden tussen het gras. Ook gekweekt als boordplant.

N.S. Beschrijving bezorgd door de h. R. Enckels.

WAAR HAALDEN DE VOERENAARS HUN NAAM ?  
-----

In zijn boek : "Dictionnaire géographique des communes de la province de Liège (+ 1840), schrijft Henri Delvaux, burgemeester van 's-Gravenvoeren, dat Fouron een keltische uitdrukking is, nl. "fur-on", wat betekent : "op de oever van de rivier". Die verklaring kan niet verantwoord. Het is overigens niet normaal dat, zoals Delvaux suggereert, de Voer haar naam zou ontleend hebben aan de dorpen die ze bevloeit, maar veel natuurlijker dat de drie Voerens hun naam verschuldigd zijn aan hun ligging langs de rivier "de Voer". De uitleg van Delvaux laten we dus van kant. De Voer ontspringt te St.-Pieters-Voeren, vloeit door St.-Martens-Voeren, 's-Gravenvoeren, Mesch en Eisden om dààr rechtstreeks in de Maas uit te monden. Wat zou dan de oorsprong en de betekenis van het woord : "Voer" zijn ?

Die oorsprong vinden we langs de naam der duitse steden : Frankfurt a/Oder en Frankfurt a/Main. Frankfurt a/Main en Frankfurt a/Oder duiden de plaatsen aan waar de Germaanse, naar 't westen trekkende volken, met naam de Franken, de rivieren Oder of Main overstaken. Fur wordt four of voer uitgesproken en betekent dus de plaats waar een rivier te voet of met kar en paard kan doorwaad worden.

Welnu, wie 's-Gravenvoeren kent weet dat het grootste deel van het dorp, het onderdorp, gebouwd is langs weerskanten van de rivier. Oudere mensen wisten ons, in onze jeugd te vertellen dat er eertijds, ongeveer rond 1850, nog geen straat aangelegd was door het onderdorp. De voetgangers beschikten over een voetpad langs beide kanten van de rivier, terwijl de zeer ondiepe rivier, op een lengte van bijna 2 km., doorgang leverde voor kar en paard. De rivier was dus "fur, four of voer", m.a.w. doorwaadbaar, niet alleen in haar breedte, maar ook in haar lengte. Het kan ons dus niet verwonderen dat zij "Voer" genoemd werd, en het dorp er langs "Voeren".

Daar in den beginne de twee andere dorpen, die stroomopwaarts langs de Voer liggen, afhankelijk waren van de moeder-parochie 's-Gravenvoeren, is 't begrijpelijk dat zij ook Voeren genoemd werden. Zo ontstonden de namen : St.-Martens-Voeren en St.-Pieters-Voeren.

De franse naam Fouron-le-Comte heeft dezelfde oorsprong. "Four" is het fur waarover hoger spraak was. De Latijnse archieven spreken van Fur, met genitief Furonis; vandaar Fouron.

In België vloeit nog een andere Voer. Zij ontspringt ten Z.O. van Brussel, op het gebied van Tervuren (ter vour), besproeit Vossem, Leef-

daal, Bertem om te Leuven in de Dijle uit te monden. In de stad zelf werd ze overwelfd, en de straat die alzo aangelegd werd heet de Kapuciene Voer, Aan de Kapuciene Voer liggen de welgekende grote Universitaire klinieken.

De taalgeleerden zeggen ons verder dat ook het woord "voord", dat in vele plaatsnamen voorkomt, o.m. in Vilvoorde, Ruddervoorde..., afstamt van fur of voer, en wijst op een doorwaadbare rivierplaats.

Bijvoegsel. Het kan wellicht nuttig zijn, in verband met het voorgaande, hier een woordje geschiedenis toe te voegen. In de school hebben we geleerd dat Julius Caesar, aanvoerder van de Romeinse legers, ons land in 58 vóór Christus, veroverde. Hij vond hier, en versloeg, verscheidene Keltische stammen, o.m. de Eburonen. Deze kwamen echter in opstand onder de leiding van Ambiorix (Leopold II liet hem te Tongeren een standbeeld oprichten). Caesar versloeg en verdelgde de opstandelingen. Delvaux (in op.cit.) meent dat deze veldslag in de Voerstreek gebeurd is. Zijn mening steunt echter op geen ernstig bewijs, maar het is wellicht de onverzettelijkheid van de Eburonen, die Caesar in zijn De bello gallico deed schrijven: "fortissimi sunt belgae". De dapperste zijn de Belgen. Dit wijst er evenwel op dat België toen al bestond. Dit moet volgens: "Histoire de Belgique" (door o.m. Ruwet, hoogleraar te Leuven, geboortig van Froidthier) als volgt uitgelegd worden.

Het volk der Kelten dat uit het Z.W. van het tegenwoordige Duitsland kwam, heeft het dungezaaide oervolk uit het laatste stenentijdperk in ons land vervangen. Deze Kelten droegen een broek, wat iets nieuws was in die tijd. In hun taal noemden ze dit kledingsstuk: bolg. Men noemde die Kelten daarom de bolgen - of belgen, d.i. broekdragers! Toen de belgen tam waren, hebben de Romeinen hier hun beschaving geleidelijk ingevoerd. Ze hebben wegen aangelegd, versterkte burchten gebouwd (bv. Tongeren), toegang verleend aan missionarissen bv. St.-Servatius (343), aan landbouw gedaan...

De romeinse villa, waarvan de overblijfsels gediend hebben om de kapel van Steenbos te 's Gravenvoeren te bouwen, was oorspronkelijk een Romeinse landbouwwitbating. De Steenboskapel is het merkwaardigste historisch monument van heel Overmaas. De Romeinen kregen een lange tijd van betrekkelijke vrede om onze gewesten met hun taal en zeden te beïnvloeden. Hun invloed ging echter niet veel verder dan de lijn die we nu de taalgrens noemen. Doch rond het jaar 400, kwamen de Franken hier in dichte massa uit het Germaanse oosten aan. Zij hebben zich vooral kunnen vestigen in de lage landen, boven de huidige taalgrens, waar Kelten en Romeinen niet zo sterk ingeplant waren, en waar daarna de Franken de grote meerderheid der bevolking uitmaakten. Ze drongen evenwel ook Wallonië binnen, maar niet zo gemakkelijk, zodat zij daar naar schatting (W. Van Wartburg) hoogstens 1/4 der bevolking uitmaakten. Ze kwamen daar dan ook zelf, wat taal en zeden betreft, onder de invloed van de door de Romeinen gevestigde ontluikende beschaving en taal.

Men kan zich afvragen welke de oorzaak was van geweldige volksverhuizingen, zoals die van Kelten en Franken. De grondoorzaak was de honger. De oervolken kenden weinig van landbouw en leefden liefst van de jacht. Wanneer dan de kleine grondoppervlakten die zij ondoelmatig bebouwden, uitgeput waren, en hun jachtgebieden uitgeroeid, en anderzijds hun krachtige volksaan groei vermeerderde, moesten ze wel naar andere nieuwe gebieden uitzien. Ze kozen dan bij voorkeur de gebieden die er welvarend uitzagen, en waar de bevolking, door weelde in levenskracht ontaard, minder weerstand zou bieden. Zou datzelfde gevaar, ons, overbeschaafde en door weelde zedelijk en lichamelijk verzwakte volken misschien ook niet boven de kop hangen, ten aanzien van de volken in de ontwikkelingslanden, zoals de hongerlijdende Indiërs en Chinezen? Onze geweldige vooruitgang in de techniek van de bewapening, is van weinig tel - de oorlog in Vietnam is er het bewijs van - tegenover de overlevenskracht van primaire volkeren. Ons enig verweer tegenover zulk onheil, is : in zeden en levenskracht niet achteruit maar vooruit gaan, en tevens "broederlijk delen", niet alleen van onze spaarcenten, maar ook van de technische, culturele, zedelijke en godsdienstige schatten waarmede de Voorzienigheid ons langs onze stoere voorvaders bedeed heeft.

J.A.

WAT BETEKENEN ONZE PLAATSNAMEN ?

K N I P

In verschillende onzer gemeenten treffen wij de plaatsnaam "knip" aan. Ook elders zou hij dikwijls voorkomen.

St. Martens Voeren : "op e knipke", off. knipken. (B.125/55)

Montzen : "op ene knip", off. Knip. Hoeve (B.120/67)  
"op ene knup" : un tronçon de la rue Haute (Plombières)  
(B.210/67A)

Hergenrath : "op ene knip", off. Knipp(er)strasse. On désigne ainsi une ferme et le chemin qui y mène (B.260/45)

Bildchen : "op ene knip" off. Knip. Ferme isolée (B.264/8).

Lontzen : "op ene knip", off. auf dem Knipp. Hoeve (B.271/53).

Hauset : "op ene knup". Huis achter de kerk. (B.297/40)

Eynatten : "a jene knip" off. Knipperstrasse (néol.dial. : "de kniperstros") (B.304/58)

Raeren : "op ene knip" off. auf dem Knipp. Weiden.  
"op e knipche" off. Knippchensweid. Le sommet de la Schulstrasse et les terrains adjacents (B.319.99-100)

Eupen : "op ene knip". Off.Knippen (B.356/82)

Membach : "de knipsnüys". Tranchée Leroy. Mène au "mejeskop".  
(knip, syn. de Kop) (B.385/055)  
Buiten de "mejeskop" treffen we te Membach nog aan "op ene duesdeskop" (Tranchée des morts) (B.382/025)

Hendrikkapelle : "i gen knipkulle" : nom donné aux vieux chemin allant du ld. barir à Bömken. La ferme Knip est sur Montzen.

Zoals wij reeds uit bovenstaande konden opmaken betekent knip "het hoogste punt van een berg" "hoogste punt van een weg" hoeve gelegen op dergelijk punt".

Kohnemann schrijft "Ein Knipp ist in den rheinischen Mundarten der höchste steile Punkt eines Berges, eine hervorstehende Stelle im Gelände. Diese Bedeutung kennt die Raerener Mundart ja noch heute (1).

(1) Hundert Raerener Flurnamen erzählen. In Jahrbuch Eupen-Mammedy-St? Vith, blz. 119.

P.S. De cijfers tussen haakjes betekenen : Boileau, Enquête dialectale sur la toponymie germanique du nord-est de la province de Liège, bladzijde en nummer.

## Kleine Notizen über unsere Heimatstadt EUPEN.

Unsere Heimat EUPEN, während der französischen Besetzung (1795-1814) auch NEAU genannt, gehörte vor 1793 zum Grossherzogtum Limburg, resp. zur Bank BAELEN, wurde aber durch den Wiener Kongress im Mai 1814 zu den Niederlanden geschlagen, worauf es später an Preussen gelangte. Bereits zu Beginn des Mittelalters drang von Aachen aus die Tuchfabrikanten nach Eupen vor, wo die Heimweberei lange Zeit eine nicht zu unterschätzende Einkommensquelle für die Bevölkerung darstellte. Fast in jedem Haus standen damals die hölzernen Webstühle, hierzulande "Katto" genannt. Speziell im 17. Jahrhundert entwickelte sich die Textilindustrie in Eupen beträchtlich, als sich aus Frankreich geflüchtete Hugenotten hier niederliessen, die erkannt hatten, dass das Wasser der Weser und Hill sich vorzüglich zum Waschen der Wolle eignete. Als Cockerill gegen 1800 in Lüttich seine ersten Krämpelmaschinen herstellte, lieferte er die ersten Spezies davon nach Eupen, Verviers und Montjoie (im Jahre 1808 bei der Firma Bernhard Scheibler). Nach Aachen gelangten diese Maschinen erst 1821. Nun entwickelte sich die Tuchindustrie zu grosser Blüte und Eupen, dieses Städtchen, das mittlerweile auf 16000 Einwohner angewachsen war, war bis 1920 der Hauptort des "Kreises", besass eine Handelskammer, ein Amtsgericht, zwei Zollämter, eine Oberförsterei sowie eine Reichsbanknebenstelle. Auf pädagogischem Gebiet gab es bereits ein "Progymnasium" (heute befindet sich an dieser Stelle das "Collège Patronné") mit Knabenspensionat. Es gab ferner die von den Rekollektinnen geleitete "Höhere Töchterschule" auf dem Heidberg (die Rekollektinnen waren in Eupen seit 1700), sowie die "Kaufmannische und gewerbliche Fachschule" im Bellmerin, eine Stiftung des eupener Industriellen Robert WETZLAR (heute Kaserne), sowie eine Webeschule. Eupen besteht aus Ober- und Unterstadt. Der Bahnhof Eupens befand sich ursprünglich am Orte genannt heute noch "alte Bahn". Das Bahnhofsgebäude steht noch heute und dient zurzeit einer eupener Firma als Lager. In dem daneben liegenden städtischen Park waren noch vor nicht allzu langen Jahren die Drehscheiben der Loks zu sehen. Als dann die Bahn nach Raeren durchgelegt wurde, begradigte man die Richtung der Linie Herbesthal-Eupen und errichtete den Bahnhof an seiner jetzigen Stelle.

Neben dem Rathaus, einem Empirebau mit kleinem Säulenperistyl, einstmals Kapuzinerkloster, erhebt sich die "Klosterkirche", aus dem Jahre 1662. Auf dem Hauptalter lesen wir die Jahreszahl 1777, der linke Nebenalter zeigt das Wappen der Tuchscheerer-Gilde. Auf dem Marktplatz reckt die stattliche St. Nikolaus-Pfarrkirche ihre beiden Türme zum Himmel, an der Stelle, wo einstens (1213) eine schlichte Kapelle erbaut wurde, denn Eupen ist selbständige Pfarre erst seit 1692. Hinter der Mariensäule auf dem Marktplatz fesselt ein altes Patrizierhaus unsern Blick, das bekannt wurde durch den kühnen Raubüberfall der sogenannten "Meersener

Bande", auf den damaligen Besitzer, den Bankier ACKENS, der bei dieser Gelegenheit 60.000 francs einbüßte, die die Rauber ihm abnahmen. Anführer dieses Raubzuges waren die damals sehr bekannten Bandenchefs PICARD und sein Schwager BOSBECK. Dies geschah gegen 1798. In besagtem Haus hat heute das "GRENZ-ECHO" seit langen Jahren seinen Sitz. Schräg gegenüber, ebenfalls in einem alten Patrizierhaus aus dem Jahre 1752, das "Klösterehen" der Franziskanerinnen.

Auf der "Klötzerbahn" (eine belgische Zeitschrift aus dem Jahre 1922 nennt sie "chemin de la souche", befindet sich die evangelische Kirche, im Volksmund der "Klomp" genannt, nicht weit davon die Hauptpost, einstmals Stammsitz der Familie DE GRAND RY.

Das Denkmal auf dem Werthplatz, eingeweiht 1911, erinnert an die Gefallenen der Kriege 1866 und 1870. Das Kleinod des Werthplatzes aber ist die Kapelle des hl. Lambertus, erbaut 1690 und renoviert 1821. Der Hauptaltar im Renaissancestil trägt ein Wappen und die Jahreszahl 1694.

Eine weitere alte Kapelle aus dem Jahre 1742 befindet sich in Nispert und war ehemals Privatbesitz der Familie Fettweis.

Auf der Scheide zwischen Ober- und Unterstadt liegt die Bergkapelle mit Inschriften und Wappen aus dem Jahre 1732. Etwas höher, auf der Judenstrasse läßt die "Moorenhöhe, ein durch Oberbürgermeister MOOREN vor vielen Jahrzehnten angelegter Aussichtspunkt zu einem Blick auf dem herrliche Panorama der Unterstadt ein. Links erhebt sich die 1855-1869 im gotischen Stil erbaute St. Joseph-Kirche, mit 58 m hohen Turm, dahinter rechts die "Schilsweger Schule" (ehemaliges Haus Scheiber) und im Hintergrund die frühere, im Jahre 1905 erbaute "Fachschule", heute Kaserne.

Bei der "Moorenhöhe" gab es früher einen hölzernen Aussichtsturm", der 4 Etagen hatte und einen herrlichen Ausblick über das Hill- und Wesertal sowie den Hertogenwald gewährte. Nach dem ersten Weltkrieg wurde er wegen baufälligkeit abgebrochen und ist seither, samt dem Erdhügel auf dem er stand, verschwunden. Verschwunden ist auch schon seit Jahren die sogenannte "Pferdeträncke", ein Werk des eupener Bildhauers STUTTGEN, die vor den Häusern von Thebaten im Schatten alter Bäume stand. Das kurz dabeigelegene St. Josephs-Heim, früher "et Wees-huus" genannt, wurde bereits 1710 gegründet. Das Hauptgebäude datiert von 1748, andere Teile aus den Jahren 1825, 1866, 1874, 1894 und 1902. Seit 1847 waren dort die "Barmherzigen Schwestern" tätig.

Bereits vor dem ersten Weltkrieg besass Eupen eine "Kurmilchanstalt" und war bekannt wegen seiner niedrigen Kindersterblichkeit, was wohl der Nähe des Hertogenwaldes zuzuschreiben ist, der für Eupen eine konstante Quelle reiner Luft darstellt. Jedenfalls rechtfertigt Eupen den kühnen Spruch seiner Einwohner :

"De Uutsécht éss hée fien, esue fin we a g'ne Rhien"  
oder

"Oöpe-n-éss 'ne finne Fläck, wée et verlött, dat éss 'ne Gäck".



D E L A N D V R E D E

-----  
EEN DOKUMENT UIT 1368  
-----

Het recht van de sterkste, het geweld, heeft eeuwenlang over onze gewesten geheerst. Het "Vuistrecht" (Hgd. Faustrecht) was in de Middeleeuwen de typische uitdrukking van de toestand, waarin het aan openbare rechtsbescherming geheel ontbrak en waarin eenieder juist zoveel recht bezat, als hij zich door eigen kracht kon verzekeren (1).

Weerlozen : priesters, kloosters, boeren, handelaars, betaalden het gelag.

De la Fontaine schreef nog in een van zijn gekende fabels : le droit du plus fort est toujours le meilleur.

Tegen dergelijke toestanden is herhaaldelijk verzet gerezen.

In Frankrijk troffen de bisschoppen besluiten (XI<sup>o</sup> eeuw) waardoor men weerlozen aan de oorlog onttrok en hun om Godswil vrede verzekerde de z.g.z. Godsvrede of Pax Dei. Vervolgens kwamen zij er toe oorlogen op bepaalde dagen te doen schorsen, aanvankelijk van zaterdagmiddag tot maandagmorgen, later ook nog op kerkelijke feestdagen in de week.

Van Frankrijk uit verspreidde zich de Godsvrede over Vlaanderen en Lotharingen (2).

In het Frankisch rijk ontwikkelde zich de Koningsvrede, d.w.z. de bescherming in de persoon van de koning, met het doel de openbare orde, de Landvrede met alle mogelijke middelen te bevorderen. De keizers Hendrik IV in 1103, Frederik I in 1187 en Frederik II in 1255 schreven voor dat iedere veete (bloedwraak, Fehde) openlijk bekend moest worden gemaakt. Men weet dat de veete, oorspronkelijk de plicht om aangedaan onrecht te wreken, aan de oorsprong lag van menige soms bloedige vechtpartij (3).

Doch de bisschoppen, ja, zelfs de keizers beschikten niet over de middelen om de grote en kleine vechtjassen in toom te houden. Territoriale machten : steden en kleinere vorsten staken dan de koppen bijeen.

E. Quadflieg behandelt uitvoerig een dergelijke vereniging in de landen tussen Maas en Rijn (4). Deze streek, nu eens land zonder grenzen genoemd (5) doch in werkelijkheid met talrijke grenzen doortrokken, was bezaaid met kleine burchten van waaruit vechtlustige en weinig skrupuleuze heren de reizigers en handelaars uitschudden, die zich druk bewogen langs de grote handelswegen Vlaanderen, Brabant, Maastricht/Luik, Aken, Keulen. Hoofddoel van Woeringen (1288) was immers ook het

vrijhouden van deze wegen te verzekeren.

13 Mei 1351 werd een eerste landvrede-verdrag gesloten tussen de Aartsbisschop van Keulen, Hertog Jan van Brabant, diens zoon Godevaart, heer van Mechelen, en de steden Aken en Keulen, zulks voor een periode van vijf jaar.

11 April 1364 sloten hertog Wenzel en hertogin Johanna van Brabant een nieuw verbond met de stad Aken. Op 11 November van hetzelfde jaar sloot de hertog van Julich hierbij aan. Dezelfde dag trad ook Heinsberg toe, op 4 April 1365 de stad Keulen en op 7 Mei 1365 aartsbisschop Engelbert. Het verbond was aanvankelijk geldig voor vijf jaren, doch werd telkens verlengd tot 1374.

De hertog van Brabant stond in feite aan het hoofd van het verbond en talrijk waren de opdrachten, strafexpedities e.a. die hij uit te voeren kreeg (6).

De rechtbank van de Landvrede was samengesteld uit 12 gezworenen, onafhankelijke rechters, tot zwijgen verplicht, aangesteld, eerst drie, nadien twee door ieder verbondene. De eerste gezworene voor Brabant was (1354) Reinhard I, heer van Schoonvorst.

Als uitvoerend ambtenaar fungeerde de landvoogd. Deze ging de verplichting aan dagelijks met een afdeling ruitery, het gebied te door-kruisen en de vastgestelde onregelmatigheden te signaleren. Hij ontving een jaarlijkse vergoeding van 2.000 gulden.

Het ligt niet in onze bedoeling hier thans verder op in te gaan.

Onze bedoeling is de aandacht van onze lezers te vestigen op een dokument van 16 september 1368, berustend in het Algemeen Rijksarchief te Brussel en dat betrekking heeft op de landvrede in onze gewesten. Fotocopie gaat hierbij.

- - - - -

Reeds in de loop van de 13<sup>e</sup> eeuw, zo verhaalt Guy Poswick, werd de naam Eyneburg gevoerd door een geslacht, waarvan de oudst gekende, Theodorik van Eyneberghe kanunnik was aan St. Servaas te Maastricht Na hem ontmoeten wij op Eyneburg zelf, Herman van Eyneberg in 1285, 1333 en 1335, zijn zoon Gerard in 1368 (7).

Zo belanden wij meteen volop in het midden van de gebeurtenissen, waarvan sprake in het eerbiedwaardig dokument uit 1368.

Hertog Wenzel van Bohemen en gemalin Johanna van Brabant regelen met Gerard van Eyneburg de schulden die zij, aan vader en zoon, hebben ingevolge hun optreden bij het verzekeren van de Landvrede. In ons verhaal geven wij, zoveel mogelijk de tekst weer van de oorspronkelijke akte (door ons onderlijnd). Wij hopen gaarne dat onze lezers aan deze zes eeuwen oude sappige teksten een bijkomend genot zullen beleven.

- - - - -

Wenselaus van bohem bieder graciën gods hertoge van Luccenb, van Lothr van Brabant van Limborch Marcgve en ghemeyne vicaris des helichen Rycxs en Johane bieder selver gratien hertoginne ende marcgvinne des htogdoeme ende die marcgraefscap voirs, doen kunde ende kenlick allen Lueden want wy schuldich syn onsen lieven ende getrouwen heer Gerard van Eynebrch als van dien dat her herman van Eynebrch syn vader syn huys teynebrch van ons in lehen ontfanghen heeft ende onse open opgeheven huys gemaect seshondert aude (?) schilden en verder voor kosten die de voirs her herman dede terwijl hij van onsen wegghen opten Lantdaghen riedende inden Lantvrede, twee hondert alde cleyne gulden.

Als vergoeding verlenen zij hem myt desen brieve neghentich mudden evene de jare, te nemen op de tienden van Overoth van Nerhot ende van hunthem (8) in onsen Lande van Limb. ghelegen, erfelic ende immermeer tot aen den tyt dat wij off onse naekomelighen den voirs heer Gerard, synen sohnen oft naekomelighen behelden de briefe betaelen ende uitreicken tenen male dusentich goide alde cleyne gulden van florensen, goit van goude ende van gewichte.

Dat het de vorsten gemeend is, blijkt verder uit de tekst wanneer zij bevelen ernstelic onsen rentmeester van Limb die nu daer is of naermaels ten tijde daer syn sal, dat hy den voirs Gerard, synen erven ende nakomelighen die voirs negentich mudden evene alle iare zaÿ besteden, sonder enigh wedersegghen of ander ghebot van ons of van yman anders van onsen wegghen tot dat die voirs dusentich cleyne gulden tenemaal betaelt werden van onsen wegghen sonder enigherhande arghelist.

In oirkonde des hebben wy hertoge en htoginne voirs onse seghele aen dese brief doen hangen.

Gegeven tot Bruxelles seshien dage in Septembry int jaere ons heeren dusent driehondert tsestich ende achte.

Uit deze teksten blijkt ten overvloede én hoe belangrijk de diensten moeten zijn geweest door de heren van Eyneburg aan het hoofd van de Landvrede bewezen én hoe erkentelijk deze er zich voor betoonde.

J.v.V.

- 1) Winkler Prins geïllustreerde Encyclopedie, 3° deel, 1911.
- 2) Geschiedenis der Middeleeuwen, Dr. J. Uytterhoeven. 1946.
- 3) Vergelijk de Siciliaanse Vendetta.
- 4) Zeitschrift des Aachener Geschichtsverein 1965, E. Quadflieg, Über das verfahren der Landfriedensbünde zwischen Maas und Rhein.
- 5) Jean Lejeune, Land ohne Grenze. Aachen/Lüttich/Maastricht. Brussel 1960.
- 6) Quadflieg bevestigt dit trouwens, blz. 46 van genoemde bijdrage.
- 7) Guy Poswick, Les Délices du Duché de Limbourg. Verviers 1951.
- 8) Wij hebben de lezing van A. Verkooren, Inventaire des Chartes et Cartulaires des Duchés de Brabant et de Limbourg et des Pays d'Outremeuse, II° partie, Tome II, aanvaard voor de plaatsnamen Overoth en Nereth, niettegenstaande wij aan eerstgenoemde twijfelen. Hunthem

is echter Honthem. Ze liggen alle drie in de bank van Balen/Vesder.

Nota.

In ons dokument werden verschillende munten geciteerd.

Onder de regering van Wenzel waren "aude guldene penninghe die men heet schilde ghetekent metten aere (arend), te Brugge geslagen, ruim in gebruik. Eveneens "alle guldenre schilde, goet van goude ende swair van gewichte, der munten des keyzers van Romen of des Coninx van Vrancrike" (C. Cumont : Les Monnaies dans les Chartes du Brabant, sous les règnes de Jean III et de Wenceslas).

In Florentie (Firenze) werd van ca. 1250 af een zeer verspreide gouden munt geslagen. De florijn in Nederland heeft er nog de naam van behouden.

VUISTRECHT (Jus manuarium)

is een eerst in den nieuwen tijd opgekomen uitdrukking ter aanduiding van een toestand, waarin het aan een openbare rechtsbescherming geheel ontbreekt en waarin dus ieder juist zooveel recht bezit, als hij zich door eigen kracht kan verzekeren. Vooral gebruikt men deze uitdrukking van Middeleeuwse toestanden.

Van oudsher trachtte men zulk een toestand tegen te gaan. In het Frankisch rijk ontwikkelde zich de koningsvrede, d.w.z. de bescherming van de staat in den persoon van den koning. In de Middeleeuwen noemde men den openbaren vrede Landvrede (pax publica), die de vorsten door verschillende middelen trachtten te bevorderen. Zoo schreven sommige Duitsche vorsten bijv. voor, dat een twist ("Fehde") openlijk bekend gemaakt moest worden. Er werd o.a. een rijkslandvrede afgekondigd door keizer Hendrik IV in 1103, door Frederik I in 1187 en door Frederik II in 1235. Daar het rijk echter aan deze bepalingen geen kracht bijzetten kon, trachtten ook de territoriale machten, inzonderheid de steden, door bijzondere verordeningen het vuistrecht tegen te gaan. Zoo ontstonden verenigingen van steden en kleinere vorsten, die echter weldra tot verval kwamen en in plaats van den vrede te bewaren, dikwijls aanvallend optraden. Maximiliaan I proklameerde in 1495 een eeuwigen landvrede, die elke "Fehde" voor altijd verbood en verdeelde het land in landvrededistrikten. Ook zijn hervormingen vervielen echter langzamerhand weder.

Blz. 733 Winkler Prins Geïllustreerde Encyclopaedie. Derde druk. 1911.

... Dit wijst op het bovenal economisch belang van de nagestreefde vrede. In verband met deze laatste dient gewezen op de evolutie van de Godsvrede, die nu meer en meer aan betekenis wint, vooral onder Boudewijn VII en Karel de Goede. Alhoewel de Godsvrede een geestelijke instelling blijft, wordt haar overtreding thans ook door de graaf onderdrukt en met wereldlijke sancties bestreden.

Blz. 89 Algem. Geschied. der Nederlanden.

Kenschetsend is ook onder de aangehaalde blijken van grafelijke strengheid het geval van kooplieden die door ridders werden uitgeschud, terwijl ze naar een jaarmarkt trokken.

Blz. 89. Idem.

De Godsvrede was geen grafelijke, maar een louter kerkelijke instelling, een verbod, op straffe van kerkelijke sancties, om een aantal gewelddaden tegen bepaalde weerloze personen te bedrijven.

Blz. 78. Idem. J. Dhondt. Vlaanderen van Arnulf de Grote tot Willem Clito (918 - 1128).

Dagboek Vercken (Burgemeester Eupen 1766)

-----  
Blz. 69, 70 en 71.

Reglement over d'administratie van 't Weesen Huys der Heerlicheit  
Eupen gegeven door het Tribunael deeser provincie den 7 martii 1711.

-----

Alsoo,

1. Dat den tegenwordighen Pastoir, den tegenwordighen Meyer Dael, ende schepen Römer, oudsten borghemeester Nicolas Willems; Matthias Clebanck, Winand Jerusalem, ende Arnold Römer Arnolds provisionelijck bij desen hoeve tot Provisoren van het voors: werck ende Weeshuys aengesteld, in deese functie gecontinuert worden hun leven lanck :
2. Dat den tijdelijken meyer, den schepen tot de uytdeelinghe der arme renten ..... oft andersints bij de Justitie gedeputeert, met den oudsten regerenden borghemeester altoos sullen provisoren wesen, ende blijven, maer naer dood van eenen der deyen aenderen dengheenen succederend, den welcken den Pastoir eh andere Provisores conjunctelijck sullen kiezen, welcke kiesinghe in t toecomende altijd op dese maniere sal ondernoemen worden, ende in cas van gelijcke stemmen sal den Pastoir votum decisivum hebben; ende den gheenen alsoo gecoesen sijnde, sal denselven last moeten aenneemen, oft in cas van refus tot profijt van d'armen weesen gehouden sijn te betaelen vijftig guldens eens promptelijck, executable uyt cracht deser;  
Ten waere om wettighe reedenen in desen raede over te draegen om aldaer sommairlijck, partijen hem ende gehoord, geadmettert offte verworpen te worden.
3. Dat de gheen, die tot provisoren alsoo sullen coemen gecoesen te worden, sullen gedurende dese functie gedispensert wesen van het borgemeesterschappe te bedienen, ingevalle sij hetselve alreede een reyse sullen bedient gehad hebben.
4. De weeskinder in t' voirs: huys t'admitteren sullen altose met raed ende consent van de t'samentlijcke provisoren aengenoemen worden, waerbij evenswell de pluraliteyt van stemmen sal prevaleren, gelijk ook in alle andere saecken;
5. De kinders moeten ten minsten oud sijn seven Jaeren, om dat sij anderssints maer last, ende ongelegenheyt souden causeren ende tot gheen werck bequaem sijn
6. De kinders connen daerinne verblijven tot seventhien Jaeren huns ouderdoms, ende de dochters tot achthien a negenthien Jaeren.
7. De meest benoedigte kinders ende van vrienden en verwanten het meeste verlaeten sullen bij admitteringhe preferable sijn aen aenderen
8. De mobilien oft erffgoederen van eenigh kind, sullen tot geld gemaect worden ende op interest gesett, denwelcken het Weeshuys

Substan-  
tie van  
het ori-  
ginal

trecken en genieten sall tot het kinde uytgaet, aen welcken alsdann sulck capital sall overdraegen worden.

9. De Provisoren sullen eenen uyt hun kiezen om notitie te houden van den ontfangh ende uytgaef desselfs weeshuys ende tot dien eynde ten mensten eens ter alle wecken het geseyd weeshuys visiteren ende hem over den staet van t' selve informerenn oock t'allen jaeren eens dyen aengaende doen pertinente reckeninghe voor den h: Pastoir ende de saementlijcke provisoren, waertoe den He Pastour de andere provisoren op eenen daertoe van hem bestempden daeg in t'weeshuys sal inlaeden.
  10. De Heeren Provisoren sullen oock macht hebben bedienden aen te nehmen in t'geseyde weeshuys, ende deselve afstellen, ende veranderen naer gelegenheit ende goetduncken.
  11. Ock de kinder te corrigeren, en .....
  12. Indien eenigh kind hem selfs uyt het weeshuys retireerde, ende vluchtig maechde, gaende bij eenen anderen in dese heerlicheyt wercken; alsulck kind sal niemand vermoegen aen te neemen sonder consent der provisoren op straeff van thien goud gulden, tot dijen sullen de Heeren provisoren ook de macht hebben van andere kinderen, ouders hebbende ende in dese heerlicheyt geboren zijnde, gaende bedelen sonder t'arbeyden te mogen opvatten ende met geweld in het wees ende werckhuys voorsd: intrecken.
  13. De provisoren sullen ook gehouden sijn ten weenigsten alle maenden eens offte meermaelen naer exigentie van de nood het voors: weesen werckhuys te visiteren bij welcke visitatie sal vrij staen clachten te doen teghens de bedienden, de gheene sullen secret blijven, ende gecorrigert worden so noodigh, tot welken eynde den Pastoir deselve sall convoceren; blijvende bij Pastoir geobligert aen hun: alle weecken te geven een christelijcke ende geestelijcke instructie offt deselve te doen geven door eenen van sijn medegeestelijcken.
  14. Boeven dijen sullen de t'saementlijcke provisores jaerlijcx gehouden sijn eens offt meermaelen naer exigentie van de noode in dese heerlicheit te doen eenen omganck, om te collecteren een almoes tot profijt van hetselve huys, tot welcken eynde een elck op eene besonder straat sal vaceren.
  15. In alle dese verrigten en andere punten sullen de provisores ten allen tijden het profijt van hetselve wees en werckhuys in alles observeren, ende in acht neemen, gelijk hun eygen interessen, ende gheene moyten spaerend, mitsgaeders onder hun hebben en onderhouden eene goede intelligentie, op dat sij ock den Loon, die Gott versproken heeft, dijen aengaende moghen genieten.
- N.S. De interieure constitutie en regelen sijn te syen in het Vergaeringhe-Boock van dese gemeente.

IN MEMORIAM

-----  
Prof. Dr CORNEEL HEYMANS, NOBELPRIJS.  
-----

18 juli 1968 overleed in zijn woonplaats te Knokke-aan-Zee op 76-jarige leeftijd Prof. Dr Corneel Heymans.

Corneel, Jan, Frans, Heymans, was professor in de farmakodynamie - ook de latere specialiteit van zijn zoon - en de eerste rektor van de gedeeltelijk vernederlandse Gentse universiteit. Na middelbare studies in Turnhout en Gent kwam Corneel Heymans als student in de geneeskunde in Gent aan de universiteit, o.m. bij Mac Leod. Hij behaalde de doctors-titel in 1920.

Onderwijl had hij WO I gemaakt, in het begin als "piot 2e klas, bij gebrek aan een derde" - zoals hij zelfs zegde - en op het eind als luitenant van de artillerie. De eerste jaren van zijn vorsersactiviteit te Gent verliepen onder de hoede van zijn vader, van wie Corneel Heymans een groot bewonderaar was. Van 1921 af werkte de overledene in diens laboratorium, in 1922 werd hij met zijn hulp docent en in 1930 volgde hij zijn vader op, toen die emeritus werd. Hij werd toen als gewoon hoogleraar belast met verscheidene leergangen in de farmakologie of geneesmiddelenleer.

Op zijn prestatielijst stonden op dat ogenblik al post-universitaire studies in verscheidene buitenlandse laboratoria, zo te Parijs bij Gley, te Lausanne bij Arthus, te Wenen bij Horst Meyer eh in Londen bij Starling. Als Advanced Fellow of the Belgian-American Educational Foundation was hij in 1927 in Amerika bij de fysioloog Wiggers. In de loop van zijn zeer actief leven ontstond een hele lijst van plaatsen waar hij kolleges en lezingen gaf, in Europa, Amerika, Afrika en Azië. In Moskou kwam hij al in 1932. De Belgische regering en o.m. de Wereldorganisatie voor Gezondheid vertrouwden hem verscheidene zendingen toe.

De uitstralingskern van Corneel Heymans' weldra erkende reputatie was echter het Gentse Instituut voor Farmakodynamie, dat bij zijn emeritaat de dubbele naam J.F. en C. Heymans-instituut kreeg. Hier werd het werk in verband met de fysiologie en farmakologie van de ademhaling gepresteerd, dat in 1939 bekroond werd met de Nobelprijs, voor de ontdekking van de chemoreceptoren van de aorta en de sinus caroticus die op zelfstandige wijze de ademhaling en de bloedsomloop regelen. Prof. Heymans werd eredoctor van de universiteiten van Utrecht, Leuven, Parijs, Bordeaux, Algiers, Münster, Torino, Rio de Janeiro, Montevideo, Santiago de Chili, Lima, Bogota, Montpellier en Toulouse. Hij was lid van de Pauselijke Akademie van Wetenschappen, van de Belgische Koninklijke Akademie voor Geneeskunde, van de American Medical Association, van het Instituut de France, van de Akademie voor Geneeskunde van Rome en van andere meer. Verscheidene belangrijke prijzen werden hem naast de Nobelprijs toegekend.

Honderden tijdschriftartikels verschenen - naast een klein twintigtal boeken - van zijn hand. Ze vonden vooral een plaats in de "Archives internationales de pharmacodynamie et de thérapie", die door zijn vader samen met Prof. Gley werden gesticht en door Corneel Heymans verder werden geleid. Mede door deze aktiviteit kon de overledene talrijke vorsers vormen, die onderwijl zowat over heel de wereld meestal zelf leerstoelen bezetten. Tijdens de tweede wereldoorlog was Prof. Heymans voorzitter van de medische afdeling van Winterhulp.

Prof. Heymans, die een bewonderaar was van die andere grote Vlaamse figuren uit de medische wetenschappen, Vesalius en Jan Palfijn, heeft in een vroegere periode van universitaire strubbelingen metterdaad bewezen dat de vervlaamsing van de Gentse universiteit geen "crime contre l'esprit" was. Hij heeft bovendien door zijn reputatie het Vlaamse wetenschappelijke werk in het buitenland weerklink geschonken.

Op 24 maart 1952 bood het pas gestichte Dr J. Langohr Komitee, prof. Heymans het ere-lidmaatschap aan.

Per omgaande post meldde hij zijn "AKKOORD !".

Laten wij thans de dierbare overledene gedenken in onze gebeden.

IN MEMORIAM

-----  
JEF VAN OVERLOOP  
-----

Te Tongeren overleed op 15 april 1968 de h. Jozef van Overloop.

Hij werd geboren te Stekene (land van Waas) op 25 juli 1896 doch kwam al vroeg naar Limburg, als agent bij de Nat. Mij der Belgische Spoorwegen.

Hij trad in de echt met Mej. Mulkens Brigita.

Te Tongeren knoopte hij betrekkingen aan met Dr J. Langohr, wiens trouwe medewerker hij werd.

Deze samenwerking beperkte zich aanvankelijk tot het tekenen van verschillende landkaarten die de uitgaven van Dr Langohr illustreerden. Nadien zou hij een kostbare medewerking verstrekken bij het samenstellen en uitgeven van verschillende studies, steeds met betrekking tot het land van Overmaas.

Wij noemen :

Het Land van Overmaas : de platdietse streek, het kanton Eupen en de Voerstreek; vulgariserende synthese, in samenwerking met J. van Overloop. Uitgave Kath. Vl. Hogeschooluitbreiding. 1936.

Platdietse spreekwoorden en Gezegden. Nog niet uitgegeven.

Hare Majesteit "de Pers" en het Land van Overmaas. (id.).

Folklore van Overmaas. Spreuken, spreekwoorden, kinderrijmpjes (Id.)

Hij ruste in vrede.

De Bejingeschuel e Kelmes vör 1914

In die Johre vör der öschte Krech (Krieg)

mäneje däfteje Familie diëch

de Mädchere, di jet Besseres wowe schinge,

no Kelmes bej de welsche Bejinge.

Do koste se Franzüësesch liere

en ooch fein welsche Maneere.

Ze Vooss (zu Fuss) muënte va Hosent lappe

jedder Daach över jen Oëssetrappe

et Lena, et Mariche en et Bäbche,

ze wonde neet wiet vaje Köpche.

In di Schuël woor, wie me dat ooch hüj noch hat,

en Bejing, di sprochen weder Dütsch noch Platt.

Di vrodde an Mariche : "Quel âge as-tu ?"

Mariche antwoede : "Wie ooch de ander Lüj".

En woëd ruëd dobej bes ejene Nack

wie en lang Stang Sejellack (Siegellack)

Et Lena, wat soss janz wiet vör,

reef esö häl wie et koss : "Un gris, ma soeur !"

(Hauset)

Heutz Hermann

# September

Dem Sommer gibt Aegid den Sporn,  
zerronnen ist das Gold im Korn;  
die Sonne stampft mit grellem Schein  
die letzte Süße in den Wein.  
Die Drachen steigen bunt und hehr,  
im Stülpkorb wird die Wabe schwer.  
Am Tage Mariä Geburt  
nimmt rasch die Schwalb' den Reisegurt.  
Marienfäden, Sonnenschein,  
hüllen die späten Tage ein.  
Der Bottich, der seit Jänner hohl,  
wird reich gefüllt mit frischem Kohl.  
Der Apfel purzelt dumpf vom Baum,  
Frühnebel hüllt den kühlen Raum;  
die Imme summt im Heidekraut,  
die Brombeer' in den Ranken blaut.  
Der Knecht drischt wild die Garben leer,  
den Buben fällt das Schulgehn schwer;  
und kommen sie um vier nach Haus',  
so buddeln sie Kartoffeln raus.  
Prall füllt die Magd mit gold'ner Spreu  
das Unterbett, die Kissen neu.  
Auf Stroh zerschnitten liegt das Schwein,  
bald zieht die letzte Kirmes ein.  
Sankt Michel schließt den Mond und denkt:  
Der Herrgott hat uns reich beschenkt.  
(Burg Reuland)      Em. Gennen

D'r verwaisselde-n-Aanzog

Vöör Joore, ä g'n Anflazjuuen  
leepe de Lü nooe Ooke,  
änn ooch métt enne kleene Luuen,  
gaute se wat se sooege.

Esue ooch d'r Stäff, van oppen Hött  
sie Schöppke daat te scheere,  
drömm gäng hée, métt noch e ganz Kött  
vöör gätt te profeteere.

N<sup>e</sup>-n-Aanzog ho sech Stäff bedétt,  
sooet sech 'ne finne-n- uut,  
me mackde sie Pakeet hömm prätt  
änn do gäng hée eruut.

Hée mackde noo sech enne Plan  
wé hée oppenne Zog,  
dée stéлле Oort, dée trook hööm aan  
weil hée da Plaatsch genug.

Schluuet sech da änn änn doog sech uut  
packde dropp sinn o Pluute,  
worrep no g'n Vänster se eruut,  
d'r Waand droog se nooe buute.

Dropp mackde sie Paket hée op,  
d'r Aanzog sech te krijje,  
de Owe reet hée ganz wiet op  
änn sooeg dabänne lijje,

e Vroolüsskleed, hée woort bo gäck,  
dé hauwe sech verdoone,  
wé, dat hée, koom iech noo eweck,  
wé kann iech heevesch goone.

Koom dat d'r Zog ä Härgent heel,  
steep Stäff d'r Kopp eruut,  
änn vroode vöör 'ne auwe Keel,  
dat Hée koss steege-n- uut.

Dée Zollbüül laachde sech kapott,  
wé hée d'r Stäff märr sooeg,  
dée ä g'n Aunderbotz da sooet,  
dat woor Blamaasch genug.

nooe Oöpe woort do telefoneert,  
me braat hööm ainder Brocke,  
d'r Stäff woor seer dée Tiet kureert,  
Ooke koss hööm meet locke.

Et éss lang lée, dat dat passeert,  
Stäff laacht hu sälver drövrer  
mä dooemools woor hée sier schänneert  
änn vruue wé et erövrer.

Uut vervloote Daag.

Wé gédder auwer Mänsch noch weet,  
woor ä g'ne vörrege Kreeg  
alles reet raar, noffels d'r Eet  
te Köje me néx kreeg.

All Eeteswaar dé woor op Kaart  
änn dat noch neet enns rief  
et Vleesch zemool woor bänklech raar,  
gée Vétt woor ä ge Lief.

Schwarrtschlachte woor do streng verbooe,  
woort döchteg ooch bestrofft,  
de Pollezé ho vööl te dooe,  
aatröcks woort vööl gestofft.

Van de Poliste eene eel,  
woor Daag änn Naat op Gang,  
hée mackde Protekollé vööl,  
alles woor vöör hööm bang.

Hée spinzde-n-överall erömm  
änn ho hée gätt trappeert,  
braat hée sech marejü bo ömm  
d'R Mann woort aageschmeert.

Mä hée ho sälver ooch enn Geet  
änn wé enns Nuued a Mann,  
doog hée wat géddereen deet,  
te haan gätt ä g'n Pann.

Des aindre Dass, des Mörres vröög,  
hong an senne Stall enne Schéld,  
dropp staunt, dat géddereene sooeg,  
wé hée sech hé verschöllt :  
Oose Polist éss övverall  
märr neet ä sinne Geetestall !

(Eupen)

J. Vilvoye

L. CAUMARTIN

LE CHATEAU DE NAVAGNE

-----

A Visé cesse le magnifique escarpement de la rive droite de la Meuse. A partir de cette petite ville, l'aspect du pays change peu à peu, les collines s'écartent dans la plaine et vont mourir aux pieds des villages de Berneau et de Mouland; on pressent déjà vaguement les horizons plats et brumeux de la Campine. Cette rive nue, découverte, presque sans ombrage, est empreinte d'une douceur virgilienne. La rive gauche, bordée par les maisons de Devant-le-pont, qui se joignent presque à celles de Lixhe, et habitée par des constructeurs de bateaux, est, au contraire, tapageuse et animée. D'un côté de la Meuse, de grands champs de seigle qui, courbés par les brises printanières, semblent une mer mollement agitée par les vents; de l'autre, le bruit assourdissant des marteaux. Ce contraste est heureux. Au fond, la Montagne de Saint-Pierre qui, vue de cette distance, se dresse à pic et semble un mur presque infranchissable.

Leflâneur qui longe la rive droite du fleuve jusqu'au poteau de démarcation avec le Limbourg hollandais, et qui, remontant ensuite les bords sinueux de la Berwinne (1) (qui se jette dans la Meuse, en face de Lixhe), traverse Mouland et Bombaye, ne se doute guère qu'il a parcouru, pendant cette belle promenade de deux lieues, des campagnes qui ont droit à quelque célébrité, parce qu'elles ont vu de graves événements et que maintes fois elles ont été foulées au pied par des personnages qui ont joué un grand rôle non-seulement dans notre histoire, mais dans l'histoire de l'Europe.

Dans ce cercle se trouvent les villages de Mouland, Berneau et Bombaye, avec leur clocher, dont la flèche aiguë, surmontée d'une croix, paraît s'élançer d'un océan de verdure. Ce sont trois bien petits villages, dont la population réunie n'atteint pas le chiffre modeste de 1,700 âmes; ils n'offrent rien de remarquable, rien qui puisse arrêter les regards; point de fabriques, point d'industrie particulière, point de commerce; on y vit de cette vie des champs calme et monotone; tout y respire une tranquillité profonde; les moissons croissent, les pommiers répandent leur neige de fleurs, les bestiaux paissent, les poules trônent sur les fumiers, les oies et les canards barbotent à qui mieux mieux dans les ruisseaux et les fossés, et les jours s'écoulent... parce qu'après tout, il faut bien qu'ils s'écoulent; mais cette paix profonde, ces

---

(1) Du celtique Ber, petite, et Wyn, rivière.

larges horizons, ces frais ruisseaux, ces prés fleuris, ces bois silencieux, tout cela, sans contredit, n'est-il pas préférable aux sottes prétentions, à la fierté ridicule, à l'oisiveté médisante, aux cancans, aux grandes petites nouvelles du jour, à l'air impur, aux ruisseaux et aux égouts de nos villes ? Qui croirait en voyant ces campagnes si placides, ces villages si oubliés, qu'il ont été le théâtre d'une lutte horrible, et que leur nom est écrit dans l'histoire en lettres de sang ? Un jour cependant ils ont vu les fêtes d'une entrevue pacifique; mais comme trop souvent, hélas ! le sang domine.

Entre Mouland et Bombaye se déroule une vaste plaine, légèrement ondulée et coupée brusquement par la vallée où coule la Berwinne. C'est là que sont venus expirer les dernier efforts des Huns. Le sort de L'occident s'est joué un jour sur ce petit coin de terre. En 453, les champs catalauniques avaient vu la défaite d'Attila; un siècle après (562), quand le monde entier était encore ébranlé par la chute de l'empire romain, les dernier débris de ces hordes sauvages franchirent le Rhin et inondèrent le pays jusqu'à la Meuse. Le péril était imminent. Siegebert, roi d'Austrasie, accourut avec ses Francs pour leur barrer le passage, et une bataille terrible, une de ces batailles sans trêve ni merci, comme en livraient ces guerriers féroces, s'engagea depuis la Meuse jusqu'à Berneau, Bombaye, Warsage et très-probablement jusqu'à Noorbeek; car sur le territoire de cette dernière commune, j'ai retrouvé une petite vallée appelée Chilbert grebbe, et ce nom pourrait très-bien n'être que la contraction de celui de Siegbert grebbe (vallée de Sigebert); mais le fort de l'action eut lieu à l'endroit nommé depuis la Tombe (tumba), nom significatif. Les Huns furent vaincus, et en commémoration de cette victoire, une chapelle fut élevée sur le théâtre principal du combat. A cette chapelle vint plus tard s'adosser un ermitage, puis peu à peu, à cause de la chapelle et de l'ermite, on bâtit à l'entour quelques maisons qui ont donné naissance au hameau de la Tombe, dépendance de Bombaye. Bien des siècles se sont écoulés, mais ils n'ont pu effacer le souvenir de cette lutte mémorable. En effet, il existe encore, parmi les habitants de l'endroit, quelques traditions confuses d'une grande bataille, quelques récits merveilleux conservés de père en fils; ainsi l'on raconte que le chef des Francs, mourant de soif, frappa, après la victoire, le sol de sa hache d'armes, et qu'à l'endroit même il jaillit une source; cette source coule toujours et forme une petite fontaine. Puis, sous le régime féodal, ces plaines virent maintes rencontres entre les partis limbourgeois et brabançons, entre les seigneurs de Daelhem, de Gronsfeld, de Bolland, de Julémont, enfin entre tous ces sires batailleurs et quelques pillards. En 1467, entre autre, il s'y passa un acte de cruauté inouïe.

Les habitants de Visé (Visé ainsi que Dinant faisaient partie de l'évêché de Liège), les habitants de Visé, dis-je, apprenant le sac de Dinant par Charles de Téméraire, et exaspérés par le récit des atrocités commises dans cette malheureuse ville, voulurent, en tant qu'ils le pouvaient, user de représailles; ils firent irruption sur les terres du

comté de Daelhem, qui relevait du duché de Bourgogne. Les Limbourgeois marchèrent bravement à leur rencontre, et les deux partis en vinrent aux mains près de la Tombe. Mais l'approche des renforts envoyés de Liège porta le désordre dans les rangs des Limbourgeois; ils se débandèrent, et la plus grande partie gagne la tour de Bombaye, dernier vestige d'un château saxon qui, déjà pendant le combat, avait servi de refuge aux femmes et aux enfants. Rien ne put émouvoir les vainqueurs, et en petit, ils agirent comme le comte de Charolais avait agi à Dinant; la tour fut entourée de fagots et disparut bientôt au milieu d'un cercle de feu. Tous les malheureux qui tentèrent de s'arracher à cette fournaise ardente furent impitoyablement massacrés. La tour s'écroula au milieu des cris des vieillards, des femmes et des enfants; puis, quand le silence se fit, et qu'il n'y eut plus que des débris fumants, les Visétois retournèrent paisiblement chez eux. On trouve encore quelques restes de cette tour à l'endroit appelé Sang-ville.

Pour en revenir à la chapelle de la Tombe, maintes fois réparée, elle fut enfin rebâtie en 1834, sauf un pan de mur resté seul des antiques constructions. Pendant bien des siècles, le clocher de cet oratoire fut le seul digne d'être cité dans tout le pays d'outre-Meuse. Mais, hélas ! rien ne put préserver cette vénérable relique de la sollicitude paternelle du conseil communal de Bombaye. Il daigna un jour s'en occuper sérieusement. Le résultat de ses délibérations fut tel qu'on devait s'y attendre : le magnifique clocher fut rasé et remplacé par le pigeonnier actuel, la chapelle reconstruite et très-convenablement badigeonnée. Ce conseil communal est fier de son oeuvre, et certes il en a bien le droit.

On ne saurait faire un pas dans ces campagnes sans se heurter contre un souvenir historique. Sur le plateau même où se trouve la borne de démarcation de la Belgique avec le Limbourg néerlandais (triste souvenir de 1839), plateau qui, à partir de l'embouchure de la Berwinne, se nomme Navagne (1), eut lieu, le 8 août 870, l'entrevue entre Louis-le-Germanique roi de Saxe; et Charles-le-Chauve, roi de France, pour terminer les contestations qui s'étaient élevées entre eux relativement au partage de la Lotharingie. Louis qui avait logé au château de Meerssen, et Charles à celui de Herstal, se recontrèrent, d'après les termes même de l'acte, "à une égale distance de Herstal et de Meerssen, dans un lieu qui s'avancait un peu dans la Meuse". Chaque monarque était accompagné de quatre évêques de dix conseillers et de trente vassaux. Ce lambeau de terrain, aujourd'hui si oublié, et qui n'attire même pas les regards des voyageurs que les bateaux à vapeur transportent sur la Meuse, vit alors se déployer toutes les pompes barbares de cette époque, et de bien grands intérêts y furent discutés. Huit ans après, leurs fils confirmèrent cet accord, et promul-

---

(1) En wallon Navaigne, du latin Navigium; dépendance du village de Moulant. Le promontoire de Navagne se nomme aussi Elft ou Helven, on le trouve désigné sous ce nom dans d'anciennes cartes. Ce mot ne serait-il pas le mot hollandais helft, moitié ? A moitié chemin de Herstal à Meerssen. Ce qui ne laisserait aucun doute sur le lieu de la célèbre entrevue. Mais ceci est l'affaire des linguistes.

guèrent, à la maison royale de Furonis (Fouron-le-Comte), le capitulaire qui mit fin à ces contestations.

Sur ce même promontoire de Navagne, les Espagnols, selon les uns, les Hollandais, selon les autres, adhuc sub judice lis est, bâtirent, vers 1631, un fort pour commander le cours de la Meuse. La situation était telle, que celui qui en était maître empêchait, à son gré, toute communication entre Liège et Maestricht. La première fois qu'il est fait mention de ce fort, que les Hollandais appelaient la lunette de Maestricht, c'est je pense, à propos du siège de cette ville par Frédéric-Henri, prince d'Orange (1632). Dans la notice historique qui précède la relation de ce siège, écrite jour par jour par un récollet de Maestricht (1), il est dit que le comte de Papenheim, ayant tenté de forcer les lignes des assiégeants, renvoya tout mutilés, au fort de Navagne, les débris de trois régiments italiens, que le marquis de Sainte-Croix avait détachés de son camp, placé du côté de la porte de Bois-le-Duc. Ne serait-il pas de ce siège même que daterait le fort ? Selon Foullon, il fut bâti pendant une espèce de blocus Bouille dit positivement que ce fut pendant que le prince d'Orange l'assiégeait, ce qui me paraît le plus probable. Quoiqu'il en soit, au mois de juin 1634, l'armée espagnole, ayant passé la Meuse à Lixhe avec cent pièces de canons, prit ses cantonnements autour de Navagne. Les Hollandais occupaient Maestricht; craignant d'être assiégés, ils allèrent dans tous les villages voisins fourrager et s'emparer du bétail. Le plus curieux de ceci, c'est qu'ils rançonnèrent Meesch, Fouron-le-Comte, Eysden et Breust, au nez et à la barbe des Espagnols, qui ne donnèrent pas signe de vie. Ils se contentèrent de détacher 4,000 hommes avec onze pièces de canon, sous les ordres du marquis de Leede, pour reprendre le château d'Argenteau. La même année, au mois de septembre, dix compagnies de cavalerie hollandaise, sortie de Maestricht, vinrent attaquer le fort de Navagne (la chronique lui donne seulement le nom de redoute), mais elles furent reçues par 1.500 hommes d'infanterie et quatre compagnies de cavalerie, qui se défendirent avec vigueur, tuèrent cent hommes aux assaillants et leur prirent, en outre, deux pièces de canon. Deux ans après (mars 1636), du haut de ses remparts, le terrible Jean de Weert surveillait ses Croates passant la Meuse au gué de Navagne (le seul gué entre Liège et Maestricht), pour aller, le 12 avril, livrer Jemeppe et Tilleur au pillage et à l'incendie. Je ne sais pas que ce fort ait eu à soutenir un siège remarquable, sa principale célébrité est d'avoir eu le triste privilège de fournir, avec Argenteau et Daelhem, les 65 hommes choisis spécialement pour assassiner le bourgmestre La Ruelle.

Tous les malades de la garnison étaient évacués sur Mouland, où se trouvait un bâtiment servant d'hôpital, et un grand chemin reliait le fort au village. Aujourd'hui, le chemin est remis en culture et l'hôpital

---

(1) Arnaud Schaepkens. Annales de la Société historique et archéologique de Maestricht.

militaire transformé en grange. Tout est pour le mieux. Les états de Liège réclamèrent souvent la suppression de ce fort, véritable repaire qui servait aux Espagnols pour rançonner les bateliers de la Meuse. Louis XIV s'étant emparé de Maestricht et voulant augmenter l'importance militaire de cette ville, chargea le marquis de Bellefonds, ce grand ami de Mademoiselle de la Vallière, de ruiner toutes les petites forteresses élevées sur les bords de la Meuse. Déjà, en 1672, Daelhem avait été démantelé, puis ce fut le tour de Navagne, et enfin celui de Visé et d'Argenteau. Il doit cependant avoir été reconstruit, car en 1701, lors de la guerre de la succession d'Espagne, il était encore occupé par les Français sous les ordres du marquis d'Avrolles; mais cette occupation ne doit avoir été que de courte durée.

On peut encore facilement réédifier, en pensée, les ouvrages extérieurs dans leur état primitif, car les remparts et les fossés sont encore très-visibles sous le suaire de gazon qui les recouvre. Presque tout l'emplacement du fort est aujourd'hui un vaste verger dépendant d'une ferme, et il est très-probable que les bâtiments d'exploitation occupent la place du réduit. Je n'ai remarqué nulle part des traces de revêtement, et je suis porté à croire que les ouvrages n'étaient que gazonnés. L'hiver, quand les grandes eaux déchaussent les bords de la Meuse, elles mettent parfois au jour des menus projectiles enfoncés dans les berges du fleuve.

Quant à ce que l'on décore pompeusement du nom de Château de Navagne, c'est tout simplement un long bâtiment écrasé, plus que modeste, en dehors des anciens remparts, et à quelques mètres de la Meuse, dont il n'est séparé que par de magnifiques tilluels. Après avoir été un fort, Navagne devint une douane; à l'époque de la révolution française; c'était un bureau autrichien, et le château d'aujourd'hui était la demeure des fonctionnaires chargés de la perception des péages sur la Meuse. Ce bureau formait ce que l'on appelait alors le département de Navagne; son personnel se composait d'un receveur, d'un contrôleur, d'un brigadier et de trois employés, dont l'un était en même temps passeur d'eau. Un chapelain était en outre attaché à la chapelle royale, dans laquelle il célébrait la messe et faisait des instructions religieuses pour les employés du bureau de S.M., ainsi que pour leurs familles (1). Il devait encore y avoir quelques soldats invalides, car les vieux registres mortuaires de Lixhe renseignent les noms de quelques soldats autrichiens du poste de Navagne, enterrés dans cette commune.

Non bien loin de là, à Moulant même, sur les bords de la Berwinne, au pied d'un escarpement taillé autrefois de manière à former un rempart naturel, on voyait encore, il y a quelques années, une grosse tour carrée,

---

(1) Le grand Calendrier de Herve, pour l'année 1792.

dernier vestige d'une des 9.000 commanderies des Templiers. Cette tour se nommait la Tour rouge, ancien souvenir sans doute de la croix rouge qui ornait le manteau de cette milice redoutée; la prairie a gardé aussi le nom de Prairie rouge.

Enfin, presque de nos jours, les 23 juillet 1794, ces plaines retentirent encore du bruit des armes. L'armée autrichienne, lors de sa retraite derrière la Meuse, vint occuper les villages près de Visé. Pendant près de deux mois, Fouron-le-Comte devint le quartier général du prince de Saxe-Cobourg, et compta parmi ses hôtes l'archiduc Charles les princes de Metternich, de Waldeck et de Ligne, les généraux Clerfayt, Chasteler, Grun, Kinsky, Duluc, Colloredo, Alvinzy, etc., enfin toutes les notabilités militaires autrichiennes. Depuis lors, aucun événement marquant n'est venu tirer ces plaines de l'oubli où elles sont retombées.

Le gros de l'armée autrichienne était campé sur un terre-plein assez étendu que traverse la route de Berneau à Fouron-le-Comte, et touchant presque à cette dernière commune. Ce terre-plein vraiment remarquable, baptisé du nom ridiculé, ou du moins insignifiant de Hohneveld (champ des poules), passe, dans les environs du moins, pour un camp romain. Tout un côté présente l'aspect d'un rempart très-élevé très-régulièrement tracé, et un petit ruisseau qui en baigne le pied porte un nom qui fait songer, Bloedbeek (ruisseau de sang). Il faudrait du temps et des recherches pour tâcher de débrouiller cette question. Du reste, j'ai rencontré aussi près de Hontem (Limbourg néerlandais) un chemin appelé Hohneweg (chemin des poules). J'ai l'intime conviction que ces noms sont défigurés, et qu'il faudrait écrire Hunneveld, Hunneweg (champ des Huns, chemin des Huns). Quels renseignements précieux il y aurait à recueillir dans nos campagnes ! Comme ils pourraient mettre sur la voie pour éclaircir des points historiques encore enveloppés de ténèbres ! Mais aussi quelle patience et quelles courses sur le terrain ! Comme ce plateau n'est pas éloigné de la Tombe, on peut supposer qu'il fut le dernier campement des Huns, avant leur défaite par Sigebert.

Vervolg in e.k. nummer.